

VITTEPRAETJE

Het kwartaalblad van
Oudheidkundige Vereniging

Herderewich

Anno 2010

ISSN 1386-1484

14e jaargang, nr.

4

VITTEPRAETJE

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging HERDEREWICH

Postbus 210.....3840 AE Harderwijk

E-mail: redactie@herderewich.nl Internet: www.herderewich.nl

GIRO 3036192

Met in dit nummer:

Van de bestuurstafel	2
Visserijberichten (2)	4
De kerktoren en zijn val (2)	10
Uit het dagboek van C.A.Th. Vogel (5)	23
Harderwikers en/of Hierders (43)	27
Van alles wat ver-EEUW-igd (47)	32
Verleden & Heden van de Strandboulevard	39
Een gevel met een verhaal	42

Van de bestuurstafel

Aan het einde van een jaar is het een goede gewoonte terug te blikken op de afgelopen periode en ook het bestuur van Oudheidkundige Vereniging Herderewich houdt zich aan deze traditie.

Afgelopen jaar was een veelbewogen en druk jaar dat grotendeels in het teken heeft gestaan van een bestuurswisseling.

Enkele oudgedienden namen, na een jarenlange inzet, afscheid en maakten plaats voor een aantal nieuwe bestuursleden.

Vaak duurt het even voor men op elkaar is ingespeeld en voordat alles soepel verloopt en dat is ook bij Herderewich het geval.

Toch zijn in het afgelopen bestuursjaar de activiteiten van de vereniging doorgedaan. Er is veel aandacht besteed aan onze huisvesting in de mooie Vischpoort, vrijwilligers zijn van passende kleding voorzien en er zijn naast vier nummers van het Vittepraetje weer een Kroniek van Harderwijk en een Monumentengids verschenen.

Daarnaast heeft de vereniging ook dit jaar een boek uitgegeven en is er meegewerkt aan een geslaagde Open Monumentendag.

Het is allemaal vrijwilligerswerk, dat naast het bestaande werk moet worden uitgevoerd en het is vaak een kleine club mensen op wie deze taken neerkomen. Willen we een actieve vereniging blijven dan zal het vrijwilligersbestand regelmatig moeten worden aangevuld.

Ook nu zoeken we vrijwilligers voor een opnieuw op te zetten werkgroep Archeologie. Wilt u iets doen, maar doet u dat liever achter de computer, dan kan dat ook; voor het maken van de Kroniek van Harderwijk zoeken we een klein clubje vrijwilligers.

Voor Open Monumentendag 2011 kunnen we een aantal vrijwilligers gebruiken die als suppoost willen optreden bij onze eigen unieke monumenten. Dit jaar bleven een aantal monumenten gesloten omdat er een tekort was aan vrijwilligers en dat is jammer.

Vrijwilligerswerk bij Herderewich is gemoedelijk, leerzaam en nuttig. De geschiedenis blijft ons telkens weer dingen leren, en dat kunnen soms waardevolle lessen zijn. Ga dus zelf deel uitmaken van de geschiedenis van Harderwijk en meldt u aan voor vrijwilligerswerk voor Herderewich. Leden en het bestuur zijn u er erkentelijk voor.

Jeroen de Jong

Voorzitter a.i.

Veel belangstelling voor Open Monumentendag

Open Monumentendag begon dit jaar met de feestelijke opening van de Smeepoort, die na een lange periode voor het publiek werd geopend. Het imposante poortgebouw bij de ingang van de Smeepoortstraat was lang gesloten geweest en het was een grote wens van de stadsgidsen om de poort weer in de route op te nemen. Wethouder Teeninga werd bij de opening dan ook geassisteerd door vertegenwoordigers van de Stadsgidsenorganisaties in Harderwijk.

Open Monumentendag was een stralende dag en veel bezoekers namen de moeite om in een stadswandeling een of meerdere monumenten te bezichtigen. De vrijwilligers van Herderewich en de stadsgidsen die in de verschillende monumenten aanwezig waren, zijn druk geweest met hun uiteenzettingen, maar het is dankbaar werk voor een enthousiast publiek. Opvallend was dat ook veel mensen van buiten onze gemeente hebben bezocht en hoewel het totaal aantal bezoekers moeilijk is in te schatten zijn er op sommige locaties zeker vier-à vijfhonderd bezoekers geweest.

December cadeaumaand

December is de cadeaumaand van het jaar en het is vaak moeilijk om een origineel cadeau te bedenken.

Herderewich helpt u graag met haar webwinkel en boekencollectie. Het boek *'Effen kieken, effen proaten'* van Cor Jansen is nog voorradig en ook het dit jaar verschenen *'Passagiersschepen in Harderwijk/ Herinneringen aan Oom Eibert'* is nog ruimschoots verkrijgbaar.

U kunt de boekjes via de website www.herderewich.nl bestellen maar u kunt de boekjes ook kopen bij Antiquair Doornhof, tegenover de Vischpoort, die ze voor Herderewich wil verkopen.

Een andere tip voor een leuk cadeau is het lidmaatschap van Herderewich. Voor € 16,- maakt u iemand één jaar lang lid en ontvangt hij/zij het Vittepraetje en andere uitgaven van Herderewich. De kans is groot dat iemand na een jaar zijn/haar abonnement zelf verlengt.

U geeft voor een relatief gering bedrag een origineel cadeau.

Theo Bakker

Visserijberichten (2)

K.Chr. Uittien

Een product van de voormalige werkgroep "Visserij" die bestond uit wijlen de heren Geerling Petersen, Henk Schiffmacher, Rinus Herzog en Jan Brands. Zij verzamelden alle visserijberichten uit de kranten van 1846 tot 1969.

Periode februari 1850 t/m oktober 1855.

9 februari 1850

Staat van begroting der Gemeente Harderwijk voor het dienstjaar 1850

1e Hoofdstuk: Buitengewone ontvangsten

Post 4 Verkoop van Bagger uit de Haven fl. 52.65.

23 februari 1850

Staat van begroting enz.

Post 44 Onderhoud van schuiten, ponten, schepen enz. fl. 25.-

Post 52 Uitbaggeren en schoonhouden van grachten, sloten enz. fl. 100.-

Post 70 Jaarwedde Havenmeester fl. 25.-.

13 april 1850¹

In de morgenstond van 30 Maart j.l. trof onze stadgenoot, de Schipper Gerrit Frederik Stegeman een grote ramp, doordien zijn vaartuig, tengevolge van de woedende storm, op de zogenaamde Kreupel (zijnde een bank, liggende tussen Stavoren en Enkhuizen) heeft gestoten en onmiddellijk is gezonken, zodat Schipper, Vrouw, Zoon en Knecht na vele angsten te hebben doorgestaan, hun leven in de boot hebben moeten redden. Het schip is door de geweldigen golfslag geheel verbrijzeld, waardoor genoemde schipper in eens van zijn broodwinning is beroofd, wijl hij niet bij machte is tot aankoop van een nieuw vaartuig. Om deze ijverige doch nu ongelukkige man weder aan den gang te helpen, doen de ondergetekenden een beroep op de weldadigheid dier mensenvrienden, welke zo gaarne menselijk leed helpen verzachten, en willen zich volgaarne belasten met de ontvangst van liefdegiften voor het ongelukkige gezin van G. Stegeman, opdat hetzelfde daardoor bewaard blijve voor prangende armoede. *Keppel Hesselink, wijnkooper aan de markt, D.D. Moll, zaakwaarnemer in de Hasselstraat. Zutphen, 8 April 1850.*

31 augustus 1850

Advertentiën. Heden is door een noodlottig toeval op de rede te Harderwijk verdrongen mijn hartelijk geliefde zoon Wouter Johannes, in de ouderdom van 28 jaren. *Harderwijk, 26 Augustus 1850, J.de Bruin geb. van Veluwen.*

22 maart 1851

De gezamenlijke beurtschippers tussen Harderwijk en Amsterdam hebben de eer ter algemene kennis te brengen, dat het Edelachtbare Bestuur der beide steden hen ontheven heeft van de verplichting om

des Zondags zowel van Harderwijk als van Amsterdam af te varen; aanvang nemende den 6^e April eerstkomend. Z. Karssen, IJ. de Vries, J. de Bruin, P. Geurtsen.

Een beurtschip in de haven van Harderwijk, w.s. rond 1930

31 mei 1851

Aanzienlijke Verkoop van Vaste Goederen.

De notaris Mr. C.L. Vtringa te Nunspeet zal op Zaterdag de 31 Mei 1851, des namiddags te 12 uur, in het Logement Het Wapen van Zutphen te Harderwijk, in het openbaar doen inzetten om 14 dagen later, zijnde Zaterdag de 14 Juni 1851 tenzelfder ure en plaatse finaal te verkoopen:

1. Een schuur of bokkinghang in de Bongersteeg te Harderwijk, sectie E. no. 798 en een gedeelte van no. 1172.

.....

8. Eene Vissersschuit met al het lopend want en verder toe- en aanbehoren, nader te bevragen bij Goossen Foppen, die dezelve bevaart.

22 november 1851

Staat van begroting der Gemeente Harderwijk, Eerste Hoofdstuk:

Post 44 Onderhoud schuiten, ponten, schepen enz. fl. 25.-

Post 70 Jaarwedde Havenmeester fl. 25.-

22 november 1851

Overveluwe Nieuwstijdingen m.b.t. kustlicht.

12 juni 1852

Verslag van de toestand der gemeente Harderwijk.

30 oktober 1852

Gemeenteraad. Wordt besloten met primo Januari e.k. af te schaffen het recht der stad genaamd verplichte afslag der vis, als strijdig met artikel 254 laatste alinea der gemeentewet, waartoe de goedkeuring aan de Koning zal gevraagd worden.

2 april 1853

Seinlichten op zeilschepen.

4 juni 1853

Overveluws Nieuws. De ansjovisvangst is dit jaar zeer gunstig. Wij verheugen ons daarover voor de visser. Het bericht toch in de Amsterdamse courant uit Hoorn, dat die vis in de Zuiderzee vreemd is, verraadde weinig kennis.

2 juli 1853

De Haven. De daarvoor op de begroting uitgetrokken som is besteed, en lieten de geldmiddelen het toe, vele sommen kunnen daar nuttig aangewend worden: Zo is het hoognoodzakenlijk, dat de palen aan het Oosterhoofd worden vernieuwd! Daartoe was echter geen genoegzaam geld voorhanden; wij hebben evenwel een gedeelte van het toegestane geld daaraan besteed en ze laten wateren.

In het najaar klagden de zeelui over het algemeen, dat er geen groter ruimte tot berging hunner vaartuigen bestond. Daarin was te voorzien door het einde bij de molen meer uit te diepen en te verbreden. Ingevoerd over het jaar 1851 o.a. 15.300 stuks schelvis en kabeljauw, gevangen 55 last haring.

6 augustus 1853

Verslag van de toestand der Gemeente Harderwijk over den jare 1852.
Hoofdstuk XV

Handel en Scheepvaart:

De heer Kuyلمان voerde naar Oost- en West-Indië enige ansjovis, benevens enige koek.

De binnenlandse scheepvaart:

Het vervoer op Amsterdam blijft geregeld varen. De artikelen, boven opgenoemd, worden overzee meestal aangevoerd, zodat 58 vaartuigen en vrachtschuiten een genoegzaam bestaan vinden.

Zij blijven van 27 tot 69 ton en de vrachtschuiten van 11 tot 27 ton. Een betere haven wordt altijd gewenst. Stoomsleepdiensten bestaan hier niet en de scheepsbouw bestaat in het herstellen der schuiten.

Visserij:

De vangst van ansjovis en haring was allerongunstigst. De nieuwe wijze waarop thans de viskoper restitutie van zout wordt geschonken is oorzaak, dat wij van de Rijksontvanger geen opgaaf meer kunnen ontvangen, die ons inlichtingen schenken, van de handelaar niet te verlangen, waardoor wij het vervoer van vis kunnen meedelen.

Ansjovis is er geen een gevangen. De haring wordt begroot op 16.000 tal. Er werden drie vissersschuiten bijgebouwd, zodat er nu 61 zijn.

De botvangst ging goed. Zij duurde als naar gewoonte 13 weken en elke schuit ving duizend botten in de week. De prijs der haring was hoog, fl. 2.50 - fl. 2.- het tal, de schelvis 85 centen, de kabeljauw fl. 1.50, de bot volgens de oude prijs fl. 1.- het honderd.

Er werden 1.000 schelvissen en 200 kabeljauwen verkocht.

18 februari 1854

Tengevolge van het stormachtige weder en de slechte inwendige toestand, zakten gisteravond vier huisjes, staande tegen de stadsmuur, op de hoogte van de Akademiestraat, in. Gelukkig zijn bij dit ongeval geene mensenlevens te betreuren.

6 januari 1855

De storm tussen 1 en 2 Januari gewoed hebbende heeft ook hier veel angst en kommer verwekt. Na 1825 toch steeg het water nimmer zo hoog. De golven sloegen over de zeemuur, inzonderheid in de Oosterwijk. De wellen en een gezicht ver van het land was aan de golven prijsgegeven. Aan twee zijden is het badhuis verwoest; terwijl in de havendijk aan het oosten verscheiden gaten geslagen zijn. Daar behalve het badhuis schade evenwel grotendeels door spadewerk is te herstellen, heeft deze gemeente geringe schade. (Elburg).

17 maart 1855

Heden is het ijs in de zee losgeraakt. In een ogenblik waren de brug en de kistdammen er mede bedekt! Het ijs schoof tot bergen opeen. De schade door de gemeente aan de zeeweringen is nog niet na te gaan! Maar schijnt vrij aanzienlijk te zijn. Zware keien zijn bij hele vakken uit den grond gerukt en liggen boven op de ijsbergen. Op sommige plaatsen schoof het ijs onder de grond en kwam midden in het weiland te voorschijn.

24 maart 1855

De Algemene Collecte voor de noodlijdenden door de watersnood heeft opgebracht:

Harderwijk	fl. 515.00
Heerde	fl. 726.65
Oldebroek	fl. 478.25
Hattem	fl. 125.00
Nijkerk	fl. 688.46

2 juni 1855

In den vorige week trof een der vissers F. een droevig ongeluk. Des morgens om drie uur viel bij het vissen de zoon, een oppassend jongeling van 17 jaar overboord. Daarbij raakte hij ver van de schuit verwijderd en zag men een zijner klompen drijven. De droefheid des vaders en, bij zijne terugkomst, die der moeder, is na te gaan. Het lijk is door een Bunschoter visser opgevist en in de gemeente begraven.

Register van overlijden Gemeente Harderwijk 1855, Acte 105.

Op heden den Zesden Junij des jaars achttienhonderd vijf en vijftig is bij ons Johan Daniël Cornelis Carel Willem de Mol, wethouder, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Harderwijk, Provincie Gelderland, ontvangen navolgend extract van de Gemeente Bunschoten: Den Een en Dertigsten Mei des jaars Achttienhonderd Vijf en Vijftig des voormiddags ten elf ure is alhier overleden Aalt Foppen, oud zeventien jaren, geboren en wonende te Harderwijk, van beroep visschersknecht, zoon van Gerrit Foppen en Jacoba Arendsen, wonende te Harderwijk.

Voor Extract Conform aan het voorschreven register door ons ondergeteekende, Burgemeester, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Bunschoten, 4e Junij 1855, Geteekend W. Beukerk Welk Extract Wij op datum voornoemd alhier hebben ingeschreven en geteekend, J.D.C.C.W. de Mol.

30 Mei 1855, Bunschoten

Door een der vissers is in zee opgevisst het lijk van een jongeling, reeds grootendeels tot ontbinding overgegaan. Uit de kleding bleek het, dat hij tot de vissersstand behoorde.

23 juni 1855

B. en W. gemachtigd om de oude tenteboot, die voor de dienst gevaarlijk wordt geacht, buiten gebruik te stellen, de bootschuivers te gelasten in het aanschaffen van een nieuwe, door B. & W. goed te keuren, te voorzien en om het wrak voor afbraak aan hen te verkopen; zullende zij verder gehouden zijn de pacht over 1853 ad fl. 70.- te voldoen, doch daarna van dezelve ontslagen zijn.

18 augustus 1855 en 25 augustus 1855

Uitvoerige beschrijving van de schade door de watersnood van 1 en 2 januari. Zie het bericht van 6 januari 1855.

13 oktober 1855

Donderdag, de 11e dezer, had een treurig geval hier plaats. Een oppassende vissersknecht, Klaas Schaftenaar, sloeg door het donker en onstuimig weer overboord en was spoorloos verdwenen. De ouders bij het vernemen der tijding, toen de schuit uit zee kwam, waren troosteloos en niet zonder grond. Zij hadden een braaf kind op een treurige wijze verloren, die de steun hunner ouderdom beloofde te zijn.

Noot:1) Een advertentie, die door de heren Keppel Hesselink en Moll uit Zutphen in de Harderwijker Courant is geplaatst (en misschien nog wel in andere kranten) om geld in te zamelen voor hun zwaar getroffen plaatsgenoten, de familie Stegeman.

De kerktoren en zijn val (2)

Piet Stellingwerf

Bij onderzoek over het omschieten van de westgevel van de toren van de Grote Kerk trof ik verschillen aan omtrent het aantal schoten of kogels die afgevuurd zijn om de westgevel van de kerktoren om te krijgen. Mijn belangstelling was gewekt en bij het onderzoek hiernaar werd deze belangstelling steeds groter en ging ik onderzoek doen naar de bouw van de toren, zijn klokken, uurwerken en de orgel(s), de oorzaak van de val van de toren en het opruimen van de restanten. Hier volgt het tweede gedeelte van het artikel.

Orgel

De Grote Kerk van Harderwijk had waarschijnlijk al in de 15^e eeuw een orgel. Dit is waarschijnlijk door de stadsbrand in 1503 verwoest. Kort daarna moet er weer een orgel zijn gebouwd, want in 1508 vond er een reparatie plaats aan het orgel door ene Van den Bos. Dit orgel werd waarschijnlijk in 1531 geschonken aan de Minderbroeders op voorwaarde van het lezen van missen in de kerk. In datzelfde jaar werd er een nieuw orgel geplaatst. Van dit orgel is niet veel bekend. De bouw ervan wordt toegeschreven aan de beroemde orgelbouwer Johann van Coblenz, ook wel Jan Covelens genoemd. Dit wordt min of meer bevestigd doordat in 1568 "dye orgelstelder Van den Bos" in Harderwijk was. Dit kan niemand anders zijn geweest dan Nicolaas Niehoff, de zoon van Hendrick Niehoff, die de orgelmakerij van Jan Covelens had voortgezet. We weten wel dat het orgel in de loop van de jaren verschillende veranderingen en herstellingen heeft ondergaan.

De oudste vermelding van een reparatie vinden we in de resolutieboeken van de magistraat op de datum 31 oktober 1593. De tekst luidt: *"De Burgemeester Wijnbergen hebbende doen verlesen de fouten des orgels bij den orgelmaecker angeteijckent, is geresolveert (besloten) dat men voor yerst de versoncken pijpen sall laeten redresseren* (herstellen). Welke orgelmaker dit moest doen is niet bekend.

Een alweer onbekende orgelmaker repareert het orgel in het jaar 1600. In 1604 is er iets met het front van het orgel. Mogelijk zijn het uitgevallen frontpijpen, een euvel dat in die tijd nogal eens voorkwam. De timmerman bouwt een steiger, waarna organist Herman Mugge met assistentie van iemand van de straat een reparatie uitvoert. Deze als "arme" omschreven persoon krijgt van de organist een beloning van zes stuivers.

Dan lezen we dat een slotenmaker voor vijf stuivers het slot van het orgel repareert en een nieuwe sleutel maakt.

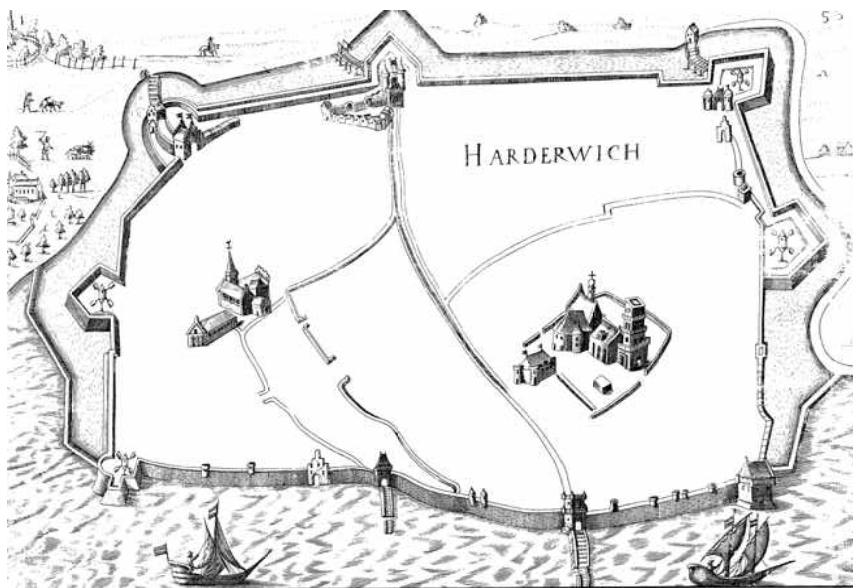
Kennelijk had deze reparatie te maken met ongewenst bezoek.

Dan komt er meer duidelijkheid in het werk van de orgelmakers, hoewel de Harderwijkse administrateurs spaarzaam zijn met het noemen van namen.

Onder andere in de jaren 1608/1609 heeft de orgelmaker Albert Kiespenning uit Nijmegen een restauratie uitgevoerd die de goedkeuring kreeg van niemand minder dan de grootste Nederlandse compositie-organist Jan Pieterszoon Sweelinck, die naar Harderwijk kwam om het orgel te keuren. Hij was organist van de Oude Kerk in Amsterdam en is toen de Zuiderzee overgestoken om hier in Harderwijk te komen. We vinden dit terug in een stadsrekening van 1608:

"Betaelt aen Swaentgen 3 guldens hollants voir die vracht van mr. Jan Peterz. op Amsterdam te brengen. Aen mr. Jacob organist van wegen die huysvestinge van Kiespen(ninck) dat by de schepen(en) toegedacht betalen 6 guldens.

Overigens, de aanneemsom bedroeg fl. 300.-. Kiespenning leverde goed werk; dat blijkt uit het feit dat hij op 16 augustus 1609 een contract sluit voor het eenmaal per jaar inspecteren en repareren van het orgel voor fl. 15.-. In 1612 heeft hij bloemolie nodig voor het smeren van het orgel en traan voor de balgen.

Op deze plattegrond van Harderwijk (1673) staat de toren nog fier overeind.

In 1632 wordt het orgel nogmaals hersteld en met verscheidene registers uitgebreid. De orgelmaker Galtus van Hagerbeer uit Amersfoort sluit hiertoe op 4 juni van dat jaar een contract met de volgende inhoud: *“Op huijden den 4 juny hebben de schepenen bestdet aen Mr. Galtus van Amersfoort om het Orgell alhier te repareren. Een nyewe register van de Schalmeyje te maken en alles te vermaken, wadt eenichsins daer aen gerequireert wordt en nodich is. Alsook et goedt en bequaem sal sijn tot kennisse van goede musicins, waer voor hij sal hebben die somme van hondert en dartich guldens hollandts”.*

Op 7 juni is het orgel zo ver gereed, dat er aan Lucas Jacobsen Lenninxcs van Deventer verzocht wordt het orgel te keuren. Hij ontvangt daarvoor fl. 18.-. In mei van het volgende jaar komt hij samen met zijn zoon Germer het orgel stellen. De burgemeesters sluiten met hem een onderhoudscontract voor vier jaar. In 1644 werkt Galtus van Hagerbeer weer aan het orgel. De balgentrapper Jan Nijem helpt hem de frontpijpen op hun plaats te zetten. Op 12 december sluit hij een contract van fl. 150.- voor het maken van twee nieuwe registers. In de jaren 1652 en 1653 maakt hij de balgen en windkanalen dicht met lamsleer en lijm. Daarna hebben verschillende anonieme orgelmakers in Harderwijk gewerkt. In 1654 is het orgel nogmaals vergroot. In het jaar 1722 verbouwt de beroemde orgelmaker Franz Caspar Schnitger uit Zwolle het 16^e eeuwse orgel drastisch. Hij verplaatste het orgel naar de torenzijde, breidde het wederom aanzienlijk uit en versierde het front met fraai snij- en schilderwerk. Ook in 1727 werkte deze bekwame orgelmaker in de Grote Kerk van Harderwijk. Na deze laatste restauratie bezat het orgel twee klavieren en een vrij pedaal, 26 stemmen en 6 blaasbalgen.

In 1771 werd het orgel door de bekende en beroemde orgelmaker Hinz nog grondig gerestaureerd. Dit kostte toen fl. 875,-. Maar helaas, ook dit prachtige 16^e eeuwse orgel ging verloren bij de torenval. G. Knoop schreef hierover in het dertiende couplet:

*Een vak van 't Kerkgewelf,
Hoe hecht ook op zich zelf,
Wordt in het niet gedreven,
Door bergen puin verrast,
Het Orgel slaat aan 't beeven,
En zinkt door d'eigen last.*

Oorzaken torenval

Waarom stortte deze grote en majestueuze toren in? In de loop van de 18^e eeuw geraakte het kerkgebouw en dus ook de toren in verval. Al in de 17e eeuw (1696) viel er een pijler uit de toren en deze beschadigde het dak van de kerk.

In 1772 en volgende jaren werden er verschillende plannen ontworpen tot herstel van dit indrukwekkende bouwwerk. De magistraat besloot 26 juni 1772 de toren door de architect Viervant te laten onderzoeken, "daar dese aan gevaarlijke defecten laboreerde", waarna de genoemde architect "een ampel bestek" inzond, waarvoor hem 30 dukaten werden betaald. Door dezelfde bouwmeester werd op 31 maart 1774 een rapport over de toestand van de kerktoren uitgebracht. Hij stelde daarbij enkele herstellingen voor, die "ter securering van den bouwvalligen toren vereyst worden". In de oostelijke en westelijke muren van de toren bevonden zich toen reeds grote scheuren, die volgens deze bouwmeester kort na het bouwen reeds waren ontstaan. De muren waterden in, rapporteerde hij, en waren met gras begroeid. Hij was van mening dat de druk van het gewelf in de toren op de muren een nadelige invloed uitoefende. Naar aanleiding van dit onderzoek stelde hij voor het gewelf te vervangen door balklagen en verder de gehele toren te herstellen.

Alvorens hiertoe over te gaan, werden nog adviezen ingewonnen bij sommige ingezetenen: architect Tijmen Hooiberg, Lauw Jansen, J.H. van Galen, Gerrit Coopsen en architect Cornelis Verhoef, die allen een schriftelijk rapport uitbrachten. Laatstgenoemde, de bouwmeester van de stad, schatte daarbij de door Viervant aangegeven herstellingen op fl. 9500.-.

In de *Harderwijk Reeks* zijn inmiddels zo'n 19 titels verschenen, kijk op www.harderwijkreeks.nl voor het volledige overzicht.

Speciaal voor de leden van Harderewich:

In de museumwinkel kunt u, op vertoon van uw lidmaatschapskaart, exemplaren van de "*Canon van Harderwijk*" kopen voor de speciale prijs van:

**€ 4,95 per exemplaar,
maximaal 2 exemplaren per lid.**

Normale prijs € 9,95 per exemplaar

(Deze aanbieding is geldig tot uiterlijk 1-9-2010)

Op 3 juni werden de materiële aanbestedingen gedaan en werd de levering van het houtwerk voor fl. 1295,- gegund aan Cornelis Pull, zaagmolenaar te Amersfoort, het ijzerwerk aan drie smeden en de weduwe van burgemeester Apeldoorn mocht een hoed (= 2 ton) kalk voor fl. 11.- en een ton cement voor fl. 4.- en 10 stuivers leveren. In 1779 en 1780 betaalden de rentmeesters voor herstelwerkzaamheden aan de toren, boven de wijzers, ongeveer fl. 11.000.-. Het bleek dat men tegen het verder scheuren van de torenmuren niets kon doen. Men had waarschijnlijk de middelen daar niet voor en bovendien kostte het veel geld. Het scheuren nam dermate vormen aan dat aan het eind van de maand januari 1797 de toren gevaarlijk begon te werken. De armenschool, die er dichtbij stond, werd daarom gesloten, terwijl de bewoners van de huizen uit de omtrek hun huis ontruimden. Spoedig bleek dat men zich niet ten onrechte zorgen had gemaakt, want op 28 januari 1797 stortte de toren aan de oostzijde in.

Torenval

Op zaterdag 28 januari 1797, 's morgens om 10 uur, schrikken de Harderwijkers op. Met een donderend geraas stort de oostelijke muur van de toren van de Grote Kerk in. Het halve schip is verwoest. De ravage is niet te overzien. De val moet in de wijde omtrek van de stad Harderwijk zijn gehoord en velen dachten aan een aardbeving. In de stad ontstond paniek, omdat de bevolking door het stof, waarin de stad was gehuld, in de mening verkeerde, dat de kerk en andere gebouwen in brand stonden.

Enkele uren later, rond twaalf uur, volgde een tweede schok, waarbij een groot stuk van de noordelijke muur instortte, terwijl in datzelfde uur de gehele zuidelijke muur met de klokken omlaag kwam.

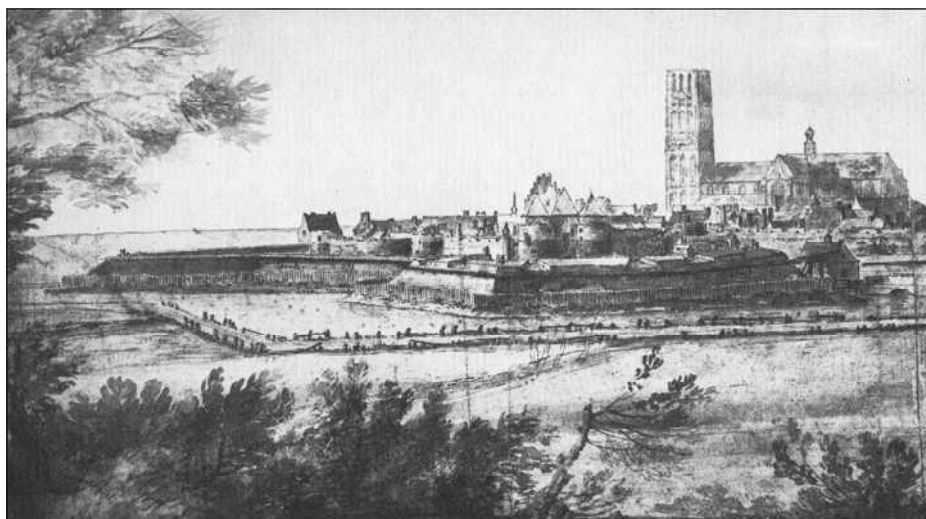
De verwoesting was enorm. Het was, alsof de grond open scheurde. De graven spleten open, zelfs zag men op het kerkhof lijken opgehoopt, die door de enorme schok uit hun laatste rustplaats waren gelicht. De kerk verloor niet alleen zijn toren, maar ook een stuk van het kerkgebouw, n.l. drie traveeën van het schip, alsmede het prachtige orgel.

Het is een geluk bij een ongeluk, dat de toren niet een dag later instortte, dan zou de ramp met verlies van mensenlevens niet te overzien zijn geweest. De latere burgemeester J. de Vries was één van de ooggetuigen van de ramp. In het archief van Harderwijk is een manuscript te vinden, waarin hij zijn ervaringen beschrijft:

"Op den 28 januari 1797 's morgens circa half elf uren is op het onverwagtst de muur aan de Zuidkant van boven naar beneden ingestort, omstreeks 12 uur is de muur aan de Oostkant en een groot gedeelte van die aan de Noordzijde ingevallen, door welke vallen het orgel verpletterd en een gedeelte van de kerk is neergestort.

Tegen den avond heeft men met drieponders getragt het noch staande omver te schieten doch te vergeefs. De westgevel blijft staan, maar is zo wankel dat men besluit die gevel neer te halen. Dat blijkt makkelijker gezegd dan gedaan. G. Knoop zegt het als volgt in zijn gedicht over de torenval:

*De muur, die zijn gezicht
Naar 't Westen houdt gericht
Rampzalig overschot! Bleef van 't gevaarte in wezen
En toonde een brok omhoog,
Die staag zijn val deed vreezen,
Afgrijslijk voor het oog.
Van ondren was 't gesteent
Nog met de top vereend,
Die tot den omgang leide.
Dit gaf een vreemd gezicht,
Maar droeg, en schraagde beide,
In 't stevigst evenwigt.
De brok stond als een Rots,
En scheen de vinger Gods,
Die tot boetvaardigheid, en reiner wandel noopte,
Daar ze op de Stad verrees,
En elk, die redding hoopte,
Op Jezus wetten wees.*

Een aquarel van Frans van der Meulen, van juni 1672

Het omschieten van de westelijke torenmuur

Nog dezelfde dag vroeg het stadsbestuur aan het Provinciaal College van Politie, Financiën en Algemeen Welzijn in Gelderland om een kundig architect of ingenieur te zenden, ten einde plannen te maken voor de opruiming van de ruïne en verdere schade te voorkomen.

De volgende morgen berichtte het Provinciaal College aan de stad, dat de ordinaris landmeter Walraven van Ommeren de opdracht had gekregen om ten spoedigste naar Harderwijk te vertrekken om met het stadsbestuur de nodige maatregelen te nemen.

Die westelijke muur was natuurlijk zeer gevaarlijk voor de bewoners van de omliggende gebouwen, zodat na beraadslaging en rijpe overweging besloten werd deze te slopen.

Aanvankelijk werd dit geprobeerd met het veldgeschut, dat bij het Oude Blokhuis was opgesteld, doch dit mislukte; de kracht van de kogel bleek onvoldoende, hoewel men de proef driemaal herhaalde.

Twee dagen later probeerde men de steenklomp van een andere kant te beschieten met de twee stukken veldgeschut, z.g. drieponders, die Harderwijk bezat. Na 14 maal vruchteloos te hebben gevuld, werd een bode naar Amersfoort gestuurd om kartouwen (6), die grotere kogels van minstens 12 pond af konden vuren, te vragen.

Deze werden toegezegd, mits men daar van hogerhand toestemming voor kreeg. Hierop zond de raad terstond een bode over de Zuiderzee om het bondgenootschap te verzoeken toestemming te verlenen. Die kwam er en dit werd onmiddellijk aan Amersfoort meegedeeld. Evert Verhoef wendde zich intussen tot de raad met de verzekering, dat hij een veel eenvoudiger middel kende om de muur te laten vallen. Hij werd daarop bij de raad ontboden om zijn plan te ontvouwen. Het hoe en wat is een geheim gebleven, maar het stadsbestuur durfde het niet toe te passen.

Spoedig daarop, 5 februari, trok een aantal krijgslieden met één van de beste stukken, een twaalfpounder, en voorzien van de benodigde voorraad kogels en kruit (25 kardoezen) naar Harderwijk onder bevel van de luitenant-kolonel Martuchewitz en de kapitein der artillerie Ten Cate. Het was reeds zondagavond toen zij aankwamen uit Amersfoort. Het kanon werd opgesteld tussen de Smee- en Luttekepoortstraat in 't Dwarspad.

Het vuren begon daarom de volgende ochtend om 10 uur. Men riep de burgerij bij klokgelui te samen en raadde hen aan zich in veiligheid te brengen, na eerst de deuren en ramen te hebben geopend, om het schudden van de gebouwen te voorkomen als het kanon werd afgevuurd. Daarop werd het geschut dicht bij de Sint Nicolaaspoort, later Luttekepoort opgesteld en spoedig ving men aan met vuren. De torengewel bleef evenwel staan.

Bij onderzoek naar de oorzaak bleek dat het oude kanon van binnen een oneffenheid had, die groot genoeg was om de kracht van de kogel te breken, voordat hij het luchtruim doorkliefde. Een der scherven kwam als gevolg hiervan terecht in het ontledingskabinet van professor Forsten, die in de Donkerstraat het huis bewoonde waar later, rond 1911, de heer Vitringa woonde.

Men moest dus het schieten staken en de artilleristen keerden de volgende morgen onverrichterzake met het stuk geschut naar Amersfoort terug. Alleen de kapitein Ten Cate bleef in Harderwijk, daar de directies van alle vijf landsmagazijnen gemachtigd waren hem het verlangde geschut te leveren met het benodigde kruit, de kogels en manschappen.

Inmiddels had het stadsbestuur zich tot de stad Kampen gewend om een daar aanwezig zwaar kanon, een 24-ponder, te mogen lenen. Echter vanwege het natte jaargetijde kon het logge, zware gevaarte niet over de slechte wegen worden vervoerd. Eindelijk arriveerde op 23 februari een troep manschappen uit Zutphen met een kanon. Zij hadden behalve het kanon ook 60 kogels en 100 kardoezen bij zich. Met dit kanon (een half kartouw) konden kogels van 24 pond afgevuurd worden. De geschutsbemanning bestond uit een luitenant-bombardier en twaalf kanonniërs. Boeren met karren en paarden uit Hierden zorgden voor het vervoer. De volgende dag liep de gehele stad vroegtijdig uit om dit gevaarte te aanschouwen. Het stond opgesteld op de Hogeweg, de grindweg buiten de Smeepoort, op een bodem van dennenbomen en planken, terwijl de manschappen druk doende waren om het terrein eromheen af te zetten. Nadat de bevolking nogmaals gewaarschuwd was en de schippers aangezegd was om met hun schepen niet te dicht bij de oevers te komen, begon het schieten die middag vanaf twaalf uur. Echter de steenklomp bleef staan en toen de avond aanbrak en er dichte nevel op kwam zetten, was men weer gedwongen het schieten te staken.

De dichter G. Knoop verwoordde het als volgt:

*De brok stond als een rots
En scheen de vinger Gods
Die tot boetvaardigheid en reine Wandel noopte*

De volgende dag, zaterdag, was de nevel nog zo dik, dat men zelfs de toren niet kon zien en er dus opnieuw geduld moest worden opgebracht, al werd het gevaar van vroegtijdig instorten steeds groter. Gelukkig was op maandag de nevel opgetrokken, zodat er die morgen om negen uur weer kon worden begonnen met schieten. Hierbij misten natuurlijk enkele kogels hun doel; deze kwamen of in zee terecht of hier en daar in de stad en richtten daarbij schade aan. Zo kwam er één terecht in een schuur, waar hij smoorde in het hooi en een andere verbrijzelde het dak van het oude pesthuis; weer een ander viel op de straat en boorde een gat van drie voet diep in de grond. Een kogel, die later gevonden werd in de tuin van het huis aan de Donkerstraat, dat rond 1919 bewoond werd door de apotheker Anderson, is bewaard gebleven in het Stadsmuseum. Inmiddels werd het schieten voortgezet, waarbij men gedurig stukken van de toren schoot, die een regen van puin en stof in de straten veroorzaakten.

Een eigen magazine, boek, krant of jubileumuitgave?

PRESS BAKER maakt het geheel naar wens.
Voor een vrijblijvend gesprek, bel **06-23150044**
of mail naar **TheoBakker@pressbaker.nl**

Hazelaarlaan 9, 3843 JT Harderwijk
Ook voor uw communicatie, PR, advies, tekst,
actieve fotografie en al uw drukwerk

Kijk ook eens op www.pressbaker.nl

Kent u de geheimen van Internet? *OGB Design well!*

OGB Design maakt websites met een perfecte koppeling tussen techniek en creativiteit. Op beide onderdelen levert OGB Design uitstekende prestaties. OGB Design biedt de ondersteuning die u nodig heeft en waar u om vraagt.

OGB Design

Meerkoetmeen 42
3844 XR Harderwijk
T: (0341) 433 444
F: (0341) 433 555
E: ogb@ogb-design.nl

*Creative
Webdesign*

Kijk ook eens op www.ogb-design.nl

Niet minder dan 28 schoten werden die morgen gelost, tevergeefs, en men nam enige rust om in de namiddag weer verder te gaan. Langzamerhand boekte men enig resultaat, met gevolg dat na nog eens 20 schoten de rest van de eens zo trotse kerktoren met een enorme klap instortte. Het leek wel of de jongste dag de laatste donder riep om de aarde te doen ontwaken. Hier citeer ik de heer Knoop opnieuw:

*De Zee zag het treurspel aan
En op haar Waterbaan
Verheft zich het bangst geweest, en rolt met haare golven.
Ach, roept ze aan strand en duin,
Mijn eerzuil ligt bedolven,
Mijn Toren ligt in puin!
Gij waart, o trotsch Gesticht!
Een Baak in 't vergezicht,
En heerschte op mijn baren.
Wat gruwzaam wangeluk
Doet me op uw' bouwval staaren,
Brak mijne kroon aan stuk!
Ge reest met uwe Kerk,
Vol Masjesteit, naar 't Zwerk,
Nu staat zij eenzaam daar,
gestort in diepen rouwe,
En mist haar zegepraal,
Een droeve Weduwwrouwe,
Bij 't lijk van haar gemaal;
O Nimfen van mijn throon!
Verheft een jammertoon,
Beweent met mij uw Toren,
Die twee eeuwen lang,
Voor uwe waterchooren,
De stof was van hunn' zang.*

Na de val

Het door oorlogen uitgeputte en in geldnood zittende stadsbestuur bleek niet in staat om de toren weer te herbouwen. De onkostenrekening van het vervoer van geschut en troepen, hun inkwartiering, de schadeloosstelling van de Hierdense boeren voor het beschikbaar stellen van paarden voor het transport van het geschut en van enkele burgers, tot een gezamenlijk bedrag van 436 gulden en 7 stuivers kon de stad na het omschieten van de westelijke torenmuur niet betalen. Deze som werd door de secretaris uit eigen middelen voorgeschoten, in afwachting van de aan de Burgers Representanten van het Kwartier der Veluwe aangevraagde fl. 1700.-.

Daarom was het aanbod van de dames Mechteld en Frederica Henriette van Westervelt tot Essenburg, wier voorgeslacht ook bij de bouw van deze kerk reeds had bijgedragen, om de kerk voor hun rekening te laten herstellen, heel welkom. Met grote vreugde werd dit aanbod door de burgerij aangenomen. Uit dankbaarheid wilde men een herinneringssteen aan de kerk aanbrenge. Echter, de dames Van Westervelt wezen dit af. De restanten van de toren werden afgebroken. Hiertoe werden tot tien meter diep de fundamente. De bruikbare delen van het puin werden verkocht, evenals de restanten van de torenklokken. Deze klokken waren natuurlijk kapot en in delen onder het puin vandaan gehaald. Deze brokstukken bleken nog een bruto gewicht te hebben van 12.000 pond en werden vervolgens, na aftrek van 100 pond voor de ijzeren oogijzers enz., op 16 september 1797 aan Ch. Soest te Amsterdam verkocht voor fl. 30.- per 100 pond, zodat ze nog fl. 3630.- opbrachten. Van de twee andere klokken, gegoten in 1503, werd niets meer vernomen. Het is echter gebleken dat deze twee klokken al jarenlang in het torentje van het oude Stadhuis hingen. Waarom was dit niet eerder bekend? Dat kwam omdat daarvan geen gegevens werden geregistreerd. Zelfs de firma die deze klokken onderhield wist niet van de herkomst. Gelukkig weten we nu door de heer H.J. van Nieuwenhoven, de oud-adviseur van klokken en torenuurwerken van de Rijksdienst Monumentenzorg, die in de jaren 70 van de vorige eeuw actief betrokken was bij de restauratie van de Grote Kerk, dat de Stadhuis klokken in 1503 zijn gegoten door Gerrit van Wou en bijna zeker afkomstig zijn uit de toren van de Grote Kerk.

In de jaren 1940-1945 zijn deze klokken geroofd door de Duitsers. Op 12 februari 1943 werd de grootste klok uit de stadhuistoren gehaald en naar Tilburg gebracht voor tijdelijke opslag, de kleinste klok werd er op 13 februari uit gehaald en als alarmklok naar Voorst gebracht. Dit gebeurde veel, daar het materiaal van klokken bruikbaar was voor de oorlogsindustrie.

Aardig is te vermelden dat tijdens de oorlog, nadat overal klokken geroofd worden door de Duitsers, er een levendige handel ontstaat in afbeeldingen van kerkklokken. De Duitsers geven de politieorganisaties opdracht om deze zaken op te sporen en in beslag te nemen. Na de oorlog zijn beide klokken weer in de toren van het Stadhuis opgehangen. Zij hangen daar nog steeds, echter, ze zijn niet goed zichtbaar. Ook het puin bracht nog geld op. Op 30 augustus 1797 mag Geurt van Dijk, na aanbesteding, het nog staande gedeelte van de toren afbreken voor fl. 785.-. Op 21 mei 1798 wordt aan de stukadoor Baretta te Hoorn de bik- of bentheimer steen verkocht, op 18 juni het ijzer aan Nathan Jonas en op 16 juli de hele stenen, duifsteen en het puin aan Simon Jansz. de Haen te Harlingen.

Die laatste zou het stadsbestuur nog lang bezig houden, want op 29 maart 1802, dus bijna vier jaar later, wordt deze Simon Jansz. de Haen nog gelast het puin van de toren van het kerkhof te verwijderen en de fundamenten uit te graven, zoals volgens het contract van 11 april 1798 met hem was afgesproken. Het vermelden waard is ook nog, dat in 1798 de kosterswoning bij de kerk in Hierden gebouwd wordt met stenen, afkomstig van de kerktoren.

Tot slot

Uit dit verhaal blijkt dat er meer dan 65 kogels zijn afgevuurd, met het stadsgeschut eerst 3 en later 14 schoten.

Het kanon uit Amersfoort heeft ook enige schoten afgevuurd; er is echter niet bekend hoeveel. Met het kanon uit Zutphen zijn op vrijdag 24 februari 1797 een aantal schoten afgevuurd, maar dit aantal is ook niet bekend. Met datzelfde kanon zijn op maandag 27 februari 1797 in totaal 48 schoten afgevuurd, 20 in de ochtend en 28 in de middag.

In het boek "1000 jaar Harderwijk, Kerk en Bethel" wordt ook hetzelfde

aantal schoten vermeld. In de Kroniek van Harderwijk staat echter dat er 53 schoten uit een zwaar kanon nodig waren om de toren om te schieten. Ook hoor je wel eens 48 schoten noemen; waarschijnlijk worden dan alleen de schoten bedoeld, die met het kanon uit Zutphen op 27 februari 1797 zijn afgevuurd. Zo blijkt maar weer eens dat geschiedenis boeiend blijft en er steeds weer nieuw onderzoek nodig blijft om naar nieuwe gegevens te zoeken.

Harderwyker Tooren, ingedort op den 28 Januarij 1797.

Omgevochten op den 28 Februarij 1797.

Een dramatische aanblik van de kerktoren in 1797

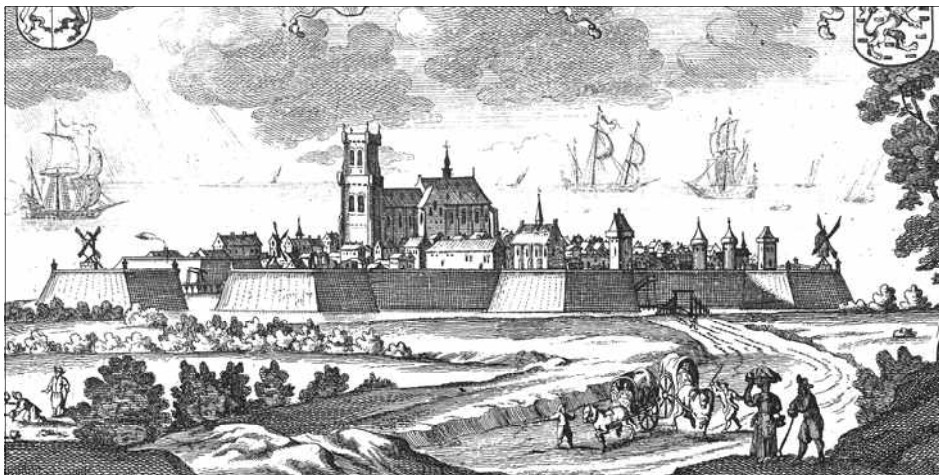
Noot

6) Een kartouw is een 16^e – 17^e eeuws gietijzeren of bronzen kanon met een relatief korte loop. Een heel kartouw (ook wel veldslag genoemd) was een kanon van 48 pond, een half kartouw van 24 pond, een veldstuk was een 12 pponder en een valkonet was een 6 pponder. Een heel kartouw was trouwens in de loop van de 17^e eeuw verdwenen.

Bronnen:

1. Vereniging Gelre: Bijdragen en mededelingen, deel 2, 1899
2. Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige bond, jaargang 16, aflevering 1, 15 februari 1963
3. 1000 jaar Kerk en Bethel door G. van der Zee
4. Kroniek van Harderwijk, 1231 – 1931
5. Velua Catholica, deel 2, 1600 – 1953, auteur J.W. Oostveen, eigen uitgave, Apeldoorn
6. Herderewich Kroniek 1983, nummer 2, De val van de toren
7. Herderewich Kroniek 1985, nummer 4, Beroemd organist op bezoek in Harderwijk
8. Herderewich Kroniek 1986, nummer 1, Verslag van de torenval
9. Historisch Jaarboek Harderwijk 1990, De vroegere orgels van de Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk
10. Zes eeuwen Veluwse orgels door Maarten Seijbel (Europese Bibliotheek Zaltbommel 1975)
11. Schilders Nieuwsblad van 18 januari 1997
12. Schilders Nieuwsblad van 27 januari 1997

De illustraties zijn afkomstig uit het boekje 'Harderwijk in oude prenten'

Harderwijk rond 1674 naar een gravure van Caspar Buttats

Uit het dagboek van C.A.Th. Vogel (5)

K.Chr. Uittien

Door bemiddeling van ons lid, de heer B. Rugers, is Herderewich in het bezit gekomen van de handgeschreven herinneringen van oud-kolonel en commandant van het 6e Regiment Infanterie C.A.Th. Vogel (1805-1893).

De familie stond ons toe de delen die betrekking hebben op Harderwijk in ons kwartaalblad te publiceren. Het origineel ligt opgeslagen in het depot van het Gemeentearchief. De tekst is overgenomen zoals die in het dagboek staat, een enkele keer staat er een woord tussen []; dit is er dan voor de leesbaarheid tussengevoegd.

18e Afdeling

In alle rangen is de militaire stand edel, omdat hij bestaat uit opofferingen en slechts door de achting van het algemeen en door den roem beloond wordt.

Bij mijn aankomst te Harderwijk nam ik mijn intrek in 't logement bij Gelderman¹. Ik ontmoette den heer Berends die me beloofde mijn a.s. zwager te verwittigen dat ik was aangekomen.

Hij liet niet lang op zich wachten, en had ik het geluk mijne geliefde Louise in welstand terug te zien.

Op den 16de Augustus [1829], den dag mijner terugkomst in 't Vaderland, was mijne benoeming tot 1ste luitenant geteekend, die ik eenige dagen later vernam. Bij 't zelfde Besluit werd den kapitein van Hoff, benoemd tot majoor en had ik het genoegen, hem dat heuglijk bericht 't eerst mede te deelen.

Ter gelegenheid van konings verjaardag werd er door de leden van de societeit een bal gegeven, 24 Augustus [1829] werd door de ingezetenen feestelijk gevierd. Tal van jaren was Harderwijk een aangenaam garnizoen, er woonden veel families die tot den aanzienlijken stand behoorden; hielden de jongelui er van zich te laten presenteeren, dan konden zij van veel diners en partijen profiteeren. Harderwijk was vroegere jaren eene akademiestad geweest.

Portret Koning Willem 1

Na opheffing der akademie waren dáár verscheidene professoren blijven wonen. Een aantal jaren terug had Harderwijk de Munt gehad. Na ophef van beiden, werd het werfdepot in de plaats gesteld. Onder de aanzienlijke families nam de familie van Broekhuizen eene eerste plaats in, zij gaven veel partijen en woonden 's zomers buiten op Veldwijk bij Ermeloo. De broeder mijner Louise, is met een der freules van Broekhuizen getrouwd, met de derde der dochters, Florentine, die vroeger ook bij mevrouw Huter op school ging.

Mijn a.s. zwager was notaris in Harderwijk en is dat eene reeks van jaren geweest, ook was hij kapitein bij de dienstdoende schutterij, wethouder (zie ook pagina 9) en ook eene reeks van jaren lid der provinciale staten van Gelderland. Het eenmaal zoo gezellige Harderwijk is in latere jaren zeer achteruit gegaan en de toenmaals zoo groote en deftige huizen, bewoond door deftige families zijn thans herschapen in cafés en logementen.

Met mijne benoeming tot 1ste luitenant werd ik bij de nieuw opgerichte 18de Afdeeling geplaatst, die in Namen garnizoen zou houden. Die Afdeeling was samengesteld uit een deel der verschillende Regimenten van iedere rang. Ik verliet nu voor goed Harderwijk en kwam dáár nooit meer in garnizoen, rede waarom in die dagen mijne benoeming tot 1ste luitenant mij alles behalve welkom was. Na 14 dagen in Namen in garnizoen te zijn geweest, werd het 1ste bataillon van de 18de Afdeeling waarbij ik was ingedeeld, verplaatst naar Charlerois. De majoor von Hoff werd geplaatst bij de 12de Afdeeling garnizoen houdende te Namen.

Ter gelegenheid van Koning Willem I zijn geboortedag, 24 Augustus 1830, werd te Charlerois een groot heeren diner gegeven dat bijgewoond werd door alle in die veste in garnizoen zijnde officieren, door den burgemeester en alle burgerlijke autoriteiten. Er heerschte groote opgewondenheid aan tafel, het portret des Konings ging aan tafel rond van hand tot hand, en werd alle lof toegezwaid.

Den daarop volgende dag brak in Brussel de revolutie uit. Eenige dagen nadat het oproer was uitgebroken, werd Charlerois in staat van beleg gesteld. Onze manschappen waren meerendeels Belgen en Luxemburgers. De miliciens moesten onder de wapenen komen en werd aan mij de order gegeven ze uit Brussel te halen, later bleek mij hoe gevaarlijk die last was, doch geen vrees kennende, kwam ik in volle uniform Brussel binnen en ging naar neef Anthing, die luitenant kolonel bij de grenadiers was.

Kunstzinnige impressie van revolutie in Brussel door Gustaaf Wappers

Mijn neef woonde bij de Schaarbeeksche poort bij de jardin Botanique, door genoemde poort is prins Frederik Brussel binnengekomen. Ik vond de Overste Anthing, die hoogst verwonderd was mij te Brussel te zien, met zijn bataillon grenadiers voor het paleis des Konings die daar de wacht hielden. Van neef Anthing vernam ik [dat] mijne geliefde tante gelogeed was bij hare stiefdochter mevrouw van Schelle en allen zich gereed maakten Brussel te verlaten, alles van waarde in te pakken en naar Duitsland terug te keeren.

Mijne nicht van Schelle was weduwe, haar echtgenoot was kolonel der Genie en gouverneur van Makasser geweest en in O. Indië overleden. Nicht van Schelle had drie kinderen, twee zonen en één dochter, de oudste Piet, de tweede Marie, de derde Carel, het jongste was in 1826 op reis naar Nederland aan boord overleden. Zonder iets van elkander af te weten waren mevrouw van Schelle en Wilhelm elkander op zee gepasseerd.

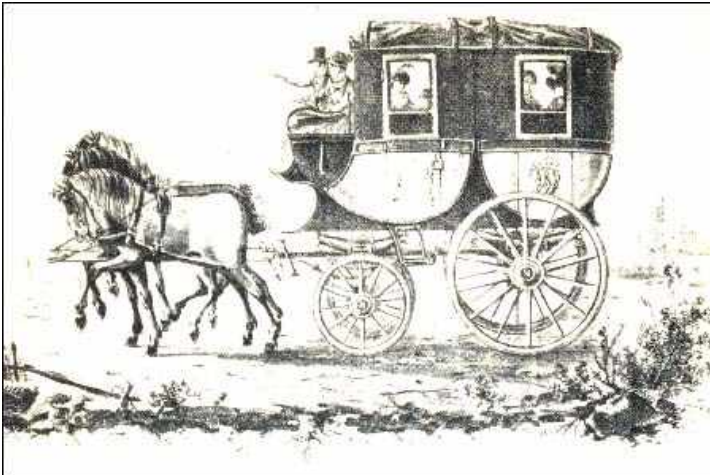
Doch laat ik op tante terugkomen. Ik spoedde me naar haar huis en vond allen druk in de weer, om zich voor de reis naar Duitsland gereed te maken. Het was voor mij eene groote vreugde mijne zoo geliefde tante terug te zien na eene zoo langdurige scheiding. Wij waren natuurlijk zeer ontroerd want hadden elkander na het overlijden van onzen braven oom noch niet gezien en tante betreunde nog steeds haar onvergetelijken echtgenoot. Haar huwelijk was hoogst gelukkig geweest, oom had in zijne geliefde Amalia eene teeder liefhebbende moeder voor zijne kinderen gevonden die de grootste vereering voor haar hadden en haar innig liefhadden. Ons te samen zijn was maar van korten duur, doch was ik gelukkig tante terug te hebben gezien. Van daar begaf ik me naar den generaal Byland om mijn order te laten afteekenen en aan de mij opgedragen last had voldaan en kreeg order naar Charlerois terug te gaan.

Per postchais² vertrok in naar Namen en bracht een kort bezoek aan de familie von Hoff. Mevrouw von Hoff was ook druk bezig om alles in te pakken, en was voornemens met de tweelingen Claartje en Henriette naar Duitsland te vertrekken. Eenige dagen na de geboorte van de tweelingen was de eerste mevrouw von Hoff overleden en eenige tijd na haar overlijden was de majoor von Hoff hertrouwd met de zuster zijner eerste vrouw, die ook met liefde en toewijding en zelfopoffering haar zoo moeilijke taak vervulde. Ik nam afscheid van mijn zoo waarde vrienden en reisde door naar Charlerois.

Wordt vervolgd

Noten:

1. Logement Gelderman is het tweede pand rechts in de Bruggestraat vanaf de Vijhestraat. Toen heette het "Herberg De Stadvrede", gedreven door de logementhouder Van Veluwe
2. Postchais, een soort postkoets.

Harderwiekers en/of Hierders. (43)

R. Uittien-Jacobs

Het aardige van onderstaande familie is, dat de leden generatie na generatie kleermaker waren.

De eerste generatie was stoffeerder. Dat heeft ook met stof te maken.

In het register uit 1749, van "Huijsen, Heerdsteden en Persoonen"

staat een Henrik Molenberg, hij woonde bij pomp C-4, in de hoek van de Rabbistraat, deze was echter muntgezel. Van de laatste generaties

weten we het helaas niet. De familie komt vanouds uit Nunspeet,

daar heetten ze nog geen Molenberg. Er zijn door het hele land

mensen die Molenberg heten. Wellicht woonden die op af nabij een

molenbelt of -berg en hebben ze daarom die familienaam aangenomen of gekregen. Misschien is er een nazaat die, nieuwsgierig geworden,

dat eens haarfijn gaat uitzoeken.

Stamreeks van Jan Molenberg

Tenzij anders vermeld zijn alle geboortes, dopen, huwelijken en overlijdens te Harderwijk

Hendrik Martinus Molenberg (1866-1941) en Maartje Motshagen (1875-1945)

Generatie I

Jan Molenberg, stoffeerder, geb. op 3-4-1912. Hij woonde Donkerstraat 31 en later St. Annastraat 21. Gehuwd op 25-jarige leeftijd op 28-4-1937 met **Jannetje ten Hove**, 23 jaar oud, geb. op 12-8-1913. Dochter van **Jan ten Hove**, arbeider, en **Anna Attema**. Ze kwam op 2-4-1937 uit Ginneken en woonde bij haar halfzus **Reintje Besselsen** in. Uit dit huwelijk:

1. Hendrikus Martinus, geb. op 15-3-1938.
2. Jan Gerrit, geb. op 26-12-1942.
3. Maartje Anna, geb. op 28-5-1948.

Generatie II

Hendrik Martinus Molenberg, kleermaker, geb. op 7-8-1866, overl. op 8-12-1941 op 75-jarige leeftijd, woonde Hoogstraat en later in de Rabbistraat. Gehuwd op 31-jarige leeftijd op 25-5-1898 met de 23-jarige **Maartje Motshagen**, geb. op 5-3-1875 te Nijkerk, overleden op 10-3-1945 op 70-jarige leeftijd. Uit dit huwelijk:

1. **Hendrikus**, stoffeerder, geb. op 29-7-1899. Woonachtig in de Hoogstraat. Hij vertrekt op 21-11-1923 naar Ermelo.
2. **Cornelis**, knopenmaker, tuinder, bloemist, geb. op 27-9-1901, overl. op 81-jarige leeftijd, begraven op 21-7-1983. Woonde achtereenvolgens Hoogstraat, Grote Poortstraat en Luttekepoortstraat 11.
Gehuwd op 32-jarige leeftijd op 30-5-1934 te Nijkerk met **Jannetje Motshagen**, 27 jaar oud, geb. op 4-7-1906 te Nijkerk.
3. **Jentje**, geb. op 1-7-1903, overl. op 2-11-1904 op 1-jarige leeftijd.
4. **Jentje**, geb. op 23-8-1905, overl. op 21-4-1990 op 84-jarige leeftijd. Gehuwd op 38-jarige leeftijd op 2-8-1944 met **Wouter Raaijen**, 56 jaar oud, geb. op 5-3-1888, overl. op 19-11-1967, 79 jaar. Zoon van **Peter Raaijen**, metselaar, en **Lambertje Beekman**.
5. **Jan**, geb. op 3-4-1912 (zie generatie I).
6. **Geertruida**, geb. op 18-12-1914, overl. op 59-jarige leeftijd, begraven op 8-5-1974.

Generatie III

Hendrikus Molenberg, kleermaker, geb. op 7-10-1841, in de Rabbistraat, overl. op 19-9-1901 op 59-jarige leeftijd, woonde a.e.v. Verwerstraat, Heeraaltenstraat, Kleine Haverstraat, Rabbistraat, Molenwal en Pesthuisstraat. Gehuwd op 17-8-1864 met de 25-jarige **Jantje Stoffer**, geb. op 17-12-1838 te Elburg, overl. op 5-3-1923 op 84-jarige leeftijd. Uit dit huwelijk:

1. **Harmen**, kleermaker, geb. op 17-5-1865. Verwersteeg, overl. 14-1-1957 op 91-jarige leeftijd, begraven op 19-1-1957, woonde Verwersteeg, Schapenhoekje en later in de Kromme Oosterwijk. Gehuwd vòòr 1895 met **Maartje van der Hoop**, geb. op 30-7-1874 te Nijkerk, overl. op 10-2-1939 op 64-jarige leeftijd, dochter van **Frank Franken van der Hoop** en **Kaatje Wouters**.
2. **Hendrik Martinus**, geb. op 7-8-1866 (zie generatie II).
3. **Johannes**, geb. op 21-6-1868, overl. 11-8-1868, Heeraaltenstraat.
4. **Geertruida**, geb. op 22-7-1869, overl. 24-10-1869.
5. **Geertruida**, geb. op 19-5-1871, ze vertrok op 29-6-1891 naar Amsterdam.
6. **Jan**, arbeider, geb. op 10-6-1873, woonde a.e.v. Luttekepoortstraat, Smeepoortenbrink en Bruggestraat, op 22-4-1907 naar Amsterdam. Gehuwd op 32-jarige leeftijd op 28-2-1906 met **Aaltje van der Wel**, 38 jaar oud, geb. op 3-7-1867 te Nieuwer Amstel, dochter van **Jan Dirk van der Wel** en **Johanna Maria van der Heijden**.
7. **Everdina**, geb. op 25-10-1875, overl. op 24-3-1914 op 38-jarige leeftijd, begraven op 28-3-1914.
8. **Geurtje**, geb. op 23-11-1879, overl. op 24-3-1914, op 34-jarige leeftijd. Gehuwd op 27-jarige leeftijd op 3-4-1907 met **Heimen Jansen**, 25 jaar oud, visser, tuinman, geb. op 31-5-1881, zoon van **Jan Jansen**, visser, en **Hester Kok**, dienstbode.

Generatie IV

Harmen Molenberg, kleermaker, geb. op 20-7-1811, overl. 17-1-1885 op 73-jarige leeftijd, verdronken in de stadsgracht, zaterdagavond 21.30 uur. Gehuwd op 21-jarige leeftijd op 8-5-1833 met de 30-jarige **Geertruida van Veldhuisen**, dienstmeid, geb. op 20-2-1803 en gedoopt op 23-2-1803 te Haarlem, overl. op 25-3-1855 op 52-jarige leeftijd. Uit dit huwelijk:

1. **Geurt**, geb. op 18-2-1834, overl. op 27-7-1846 op 12-jarige leeftijd.
2. **Helena**, geb. op 4-4-1836, overl. op 26-12-1918 op 82-jarige leeftijd, begraven op 30-12-1918. Gehuwd op 29-jarige leeftijd op 9-8-1865 met **Aarijaan Aartsen Cornelissen**, 44 jaar oud, visser, geb. op 19-9-1820, overl. op 8-8-1895 op 74-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 Harderwijk: wijk 9, huis 34 Vischmarkt, zoon van **Harmen Aartsen Cornelissen**, visser, en **Berentje Buring (van Buren)**.
3. **Everdina Hendrika**, geb. op 3-3-1838, overl. op 27-12-1864 op 26-jarige leeftijd, in het Verversteegje.
4. **Hendrikus**, geb. op 10-9-1840, overl. op 25-11-1840, 76 dagen oud.
5. **Hendrikus**, geb. op 7-10-1841 (zie generatie III).
6. **Peternella**, geb. op 26-2-1844, overl. op 23-12-1845 , 1 jaar oud.

Generatie V

Geurt Molenberg, kleermaker, gedoopt op 22-7-1784, overl. op 22-3-1852 op 67-jarige leeftijd. Ondertrouwd (1) op 23-12-1810, gehuwd op 26-jarige leeftijd op 7-1-1811 met **Evertje Karssen**, 25 jaar oud. gedoopt op 30-1-1785, overl. op 24-1-1813, d.v.

Goosen Karssen en Grietje Jans. Gehuwd (2) op 31-jarige leeftijd op 20-1-1816 met **Hendrika van Geurkink**, 45 jaar oud, gedoopt op 1-4-1770 te Winterswijk, overl. op 6-11-1835 op 65-jarige leeftijd, dochter van **Hendrik Jan van Geurkink** en **Berendina Bolthogt**.
Uit het eerste huwelijk:

1. **Harmen**, geb. op 20-7-1811 (zie generatie IV).
2. **Gosen**, geb. op 20-7-1811, overl. op 15-8-1811, 26 dagen oud.
3. **Goosen**, geb. op 26-9-1812, overl. op 9-12-1812, 74 dagen oud.

Generatie VI

Harmen Molenberg, schoenmaker, gedoopt op 16-9-1750, begraven op 29-7-1800 op 49-jarige leeftijd. Ondertrouwd op 20-4-1783, gehuwd voor de kerk op 32-jarige leeftijd op 4-5-1783 met de 40-jarige **Aartje Jans Bunschoten**, gedoopt op 1-2-1743, overleden op 63-jarige leeftijd, begraven 5-4-1806. Uit dit huwelijk:

1. **Geurt**, gedoopt op 22-7-1784 (zie generatie V).

Generatie VII

Geurt Herberts Molenberg, gedoopt op 31-5-1699, overl. op 83-jarige leeftijd, begraven op 14-11-1782. Ondertrouwd (1) op 3-6-1725 met **Peternella Klaassen Croes**, geb. vòòr 1705 te Keken (Kedichem), begraven circa 12-4-1737. Ondertrouwd (2) op 29-9-1737, gehuwd voor de kerk op 38-jarige leeftijd op 13-10-1737 met **Gerritje Stevens**, 46 jaar oud, geb. te Hierden, gedoopt op 15-1-1691, overl. vòòr 1749, dochter van **Steven Jansen Truijen** en **Maritien Gerrits**.
Ondertrouwd (3) op 2-11-1749, gehuwd voor de kerk op 50-jarige leeftijd op 21-11-1749 met **Cornelia Timmers**, geb. vòòr 1717 te Dodewaard, begraven op 25-7-1794. Uit het eerste huwelijk:

1. **Herbert**, gedoopt op 20-7-1725.
2. **Lubbertje**, gedoopt op 4-2-1727.
3. **Claas**, gedoopt op 2-4-1728, overl. vòòr 1734.
4. **Maria**, gedoopt op 30-10-1729, begraven op 24-9-1732, 2 jaar.
5. **Garretjen**, gedoopt op 20-6-1731.
6. **Claas**, gedoopt op 29-1-1734, overl. op 49-jarige leeftijd, begraven op 20-5-1783. Ondertrouwd op 1-4-1770, gehuwd voor de kerk op 22-4-1770 met **Evertje Aarts**, geb. vòòr 1750, begr. 25-11-1786.
7. **Evertje**, gedoopt op 12-4-1737.
8. **Peternella**, gedoopt op 12-4-1737.
9. **Mareij**, gedoopt op 12-4-1737.
Drieling, vermoedelijk jong overleden.

Uit het derde huwelijk:

10. **Harmen** gedoopt 16-9-1750, (zie generatie VI).

Generatie VIII

Herbert Hendriksen, geb. te Hulshorst, gedoopt op 20-3-1670 te Nunspeet, overl. op 46-jarige leeftijd, begraven op 4-12-1716.

Op 5-4-1710 moederlijk goed bewezen aan 4 kinderen, **Willemtje, Hermen, Geurt en Henrick**, ten overstaan van **Gerritje Geurts**, bloedmoej der kinderen. Ondertrouwd (1) op 10-2-1689, gehuwd voor de kerk op 18-jarige leeftijd op 1-3-1689 met **Lobberichje Geurts**, geb. vòòr 1669 te Hierden, begraven op 6-6-1709. Ondertrouwd (2) op 5-4-1710 met **Grietje Jansen**, geb. vòòr 1690 te Vaassen.

Uit het eerste huwelijk (sommigen gebruiken nu nog het patroniem):

1. **Willemtjen Herberts**, gedoopt op 2-2-1690, overl. vòòr 1693.
2. **Willemtje Herberts**, gedoopt op 30-8-1693.
Ondertrouwd op 30-9-1725, gehuwd voor de kerk op 32-jarige leeftijd op 28-10-1725 met **Gijsbert Petersen**, 31 jaar oud, gedoopt op 11-2-1694, zoon van **Peter Gijsberts** en **Jacobje Rinckerts**.
3. **Hermen Herberts**, gedoopt op 5-1-1696.
4. **Geurt Herberts Molenberg**, gedoopt op 31-5-1699 (zie generatie VII).
5. **Gerritje Herberts**, gedoopt op 31-5-1702.
6. **Hendrick Herberts Molenberg**, gedoopt op 29-1-1706.
Ondertrouwd (1) op 7-5-1730 met **Magdeleentje Hendriks**, 40 jaar oud, gedoopt op 14-6-1689, overl. vòòr 1744, dochter van **Henderick Jansen (Hondius)** en **Christijntjen Lucas**. Ondertrouwd (2) op 14-6-1744, gehuwd voor de kerk op 38-jarige leeftijd op 5-7-1744 met **Lucretia Bos**, 36 jaar oud, gedoopt op 1-7-1708, begraven vòòr 1746, dochter van **Hilbert Bos** en **Jannetje Heijmens**. Ondertrouwd (3) op 1-5-1746 met **Elisabeth de Clé**, geb. vòòr 1726 te Amsterdam. Ondertrouwd (4) op 4-10-1750, gehuwd voor de kerk op 44-jarige leeftijd op 30-10-1750 met **Aaltjen Hendriks**, geb. vòòr 1730.

Generatie IX

Henric Cornelissen, geb. vòòr 1647 te Nunspeet.

Gehuwd voor de kerk op 17-2-1667 te Nunspeet met de 23-jarige

Hermtje Roelofs, geb. te Hulshorst, gedoopt op 1-10-1643 te Nunspeet.

Uit dit huwelijk:

1. **Gerrit**, geb. te Nunspeet/Hulshorst, gedoopt op 22-12-1667 te Nunspeet. Ondertrouwd op 22-4-1688 te Nunspeet, gehuwd voor de kerk, mei 1688 te Ruurlo met **Aaltje Gerrits**, gedoopt op 19-7-1668 te Ermelo, dochter van **Gerrit Eversen**, wonende in Tonsel, en **Lijsbet Migchelsen**.
2. **Herbert**, geb. te Nunspeet/Hulshorst (zie generatie VIII).

Van alles wat ver-EEUW-igd (47)

G. Verwijs— ten Hove

In het najaar van 1910 is er enige commotie in de stad bij de inwoners en bij de gemeenteraad. Er is een verzoek ingekomen van het Rooms-Katholieke kerkbestuur om de voormalige Waalsche of Fransche Kerk met bijbehorende omgeving in bezit te krijgen. Het gebouw is eigendom van de gemeente, die het in bezit heeft gekregen onder de voorwaarde dat het pand gerestaureerd zal worden. Hiermee is een bedrag van ca. fl. 10.000.- gemoeid. In de toekomst zal het huidige kerkgebouw aan de Grote Poortstraat mogelijk te klein zijn, zeker als hier nog meer militairen komen wonen. De financiële situatie van de geloofsgemeenschap laat het echter niet toe om een nieuwe kerk op Flevo Rama te stichten. Het kerkbestuur is genegen om de vroegere pastorie naast de Fransche kerk aan te kopen voor fl. 7.000.-, maar van een prijs voor de kerk wordt niet gerept. Ook de tekenschool zal als pastorie dienen, een bestemming die het pand vroeger ook al had. Eventueel zou een deel ervan kunnen worden afgebroken, om een behoorlijke toegangsweg naar het Klooster te krijgen. Bij enkele personen komt de vraag op, overigens niet ten onrechte, of het misschien de bedoeling van de gemeente is om de kerk om niet aan de Rooms-Katholieken over te doen. Maar daar zijn diverse personen tegen; als de kerk in andere handen overgaat moet daar een normale prijs tegenover staan.

De predikanten Spijkerboer en Veenhuijsen van de Hervormde Gemeente en ds. J. van de Vegt van de Christelijke Gereformeerde Kerk zijn er om andere redenen tegen. Om een gebouw dat vele jaren dienst heeft gedaan voor de Protestantse eredienst te laten gebruiken door de Rooms-Katholieken, dat stuit hen én vele anderen tegen de borst. Daarop komt weer een reactie of de tegenwoordige bestemming van het pand, als beschuit- en broodbakkerij dan zo verheven is; dan is gebruik voor de Rooms-Katholieke eredienst beter. Het raadslid Viringa wijt de commotie ook gedeeltelijk aan burgemeester Kempers,

die al vele weken contacten met vertegenwoordigers van de parochie zou hebben gehad, zonder de gemeenteraad hierover te informeren. Begin november nodigt de burgemeester iedereen uit het pand te komen bezichtigen.

— De Burgemeester verzoekt ons de aandacht te vestigen op den **ouderelijken** naam, als is hij niet onjuist van *voormalige Fransche kerk*. In de overeenkomst met het Rijk van 18 September 1909 wordt het gebouw, waarover nu verschil van meening gaat, *voormalige militaire bakkerij* genoemd. Dit is dus de **laatste** naam. Een vroegere benaming is: *Waalsche of Fransche kerk*. Daarvoor: *Auditorium-Theologium*. Nog vroeger: *Roomsch Katholieke kerk of Klooster-kerk*. Als zoodanig is de kerk gebouwd. En dit is bij de beoordeeling van de verschillende meeningen toch niet zonder gewicht.

Weken later gaat hij in een mededeling in de krant nog in op de juiste naam van het gebouw en het gebruik in de loop der tijden. In principe is de gemeente al wel akkoord, maar het besluit wordt toch nog aangehouden. In het nieuwe jaar zal het een en ander vast zijn beslag krijgen, zo is de gedachte bij velen, in ieder geval bij bakker W. Rouwé die het pand gebruikt. Hij plaatst een advertentie dat er binnenkort geen beschuit- en broodbollen meer worden gebakken. De klanten kunnen dan in de Kerkstraat/hoek Bruggestraat terecht.

Zo komt de feestmaand weer in zicht. Al vroeg wordt door de vele bakkers in de stad, zoals J. van Kernebeek, J.C. Stols en Wed. G. Kluiiver, reclame gemaakt voor hun Sint Nicolaasartikelen en -etalages. Naast de bakkers telt de stad ook vele slaggers, gezien de namen in de lijst van aanbesteding voor de leveranties aan het leger en vooral in de Nieuwjaarsadvertenties. Hier worden

— Bij de op 15 November j.l. alhier gehouden aanbesteding voor de levering van gerookt- en pekelspek voor de soldatenmenages, is ingeschreven als volgt:
 C. Schiffmacher alhier f 0.80 per K.G.
 Firma F. A. Sijders
 & Zoon te Amsterdam f 0.78 per K.G.
 J. C. Luiting alhier f 0.74 per K.G.
 L. C. Pfrommer alhier f 0.73 per K.G.
 De levering is voorloopig toegewezen aan Pfrommer.

ook nog de slaggers Gerrit uit de Bosch Jr. en J. Philips genoemd en H.J. van de Weijer, die als borstelmaker iedereen een Gelukkig Nieuwjaar wenst. Wie naast de lekkernijen nog iets blijvends verlangt of wil geven wordt geattendeerd op de vulpennen van Swan of het boek Claes van Ermel, geschreven door het hoofd van de openbare school in Telgt, A. Rengersen. Het beschrijft taferelen uit het schippersleven in de 15e eeuw, gebaseerd op feiten uit Schrasserts 'Beschrijvingen van Harderwijk'. Het boek is voor 65 cent bij Wielenga te koop; wie het stevig "gecartonneerd" wil hebben betaalt 10 cent meer. Om de onkosten van Sint Nicolaas op school A te kunnen bestrijden is er al steeds zilverpapier ingezameld.

De opbrengst van zilverpapier, lood, theelood en capsules, in drie jaar tijds door Mej. A. Bronsveld met de kinderen van school A verzameld, bedraagt f 17.65. Dit bedrag zal gedeeltelijk gebruikt worden om het te kort te dekken in de onkosten, gemaakt bij 't gehouden Sinterklaasfeest op school A, terwijl de rest op een spaarbankboekje zal worden belegd voor het volgende jaar. Inmiddels worden pogingen in 't werk gesteld een St. Nicolaasfonds te stichten.

Zondagschool Obadja vraagt echter weer giften van de ingezetenen om de kinderen te kunnen onthalen, en dat geldt ook voor de Nieuwjaarscommissie die met de Kerstdagen wil beginnen met de uitdelingen van levensmiddelen aan de behoeftigen.

BRANDSTOFFENHANDEL.
 In soort Hollandsche en Belgische
ANTHRACIET,
Grove en fijne Nootjeskolen;
Eierkolen, Turf, Hout en Bri-
quetten.
 Bestellingen franco aan huis bezorgd.
 Concurrerende prijzen.
 Beleeft aanbevelend,
J. P. DE LANGE,
Schapenhoek b.d. Vischpoort.

Wie brandstoffen nodig heeft kan terecht bij J.P. de Lange in de Schapenhoek.

In de Hondegardstraat tegenover het politiebureau opent P. de Boer een paardenslagerij.

W. Prins vraagt een vergunning voor de oprichting van een varkensslachterij in de Vullerstraat; een week later volgen Berend Schaftenaar en Bartus Karssen die resp. in de Oliestraat en aan de Vullersbrink willen slachten. Op de laatste aanvragen

wordt gunstig beschikt, maar van de eerste is niets meer te vinden. De aanvraag is misschien wel ingetrokken. Onlangs is "het buitentje Weiburg" te koop aangeboden. Nu is het verkocht aan de eierhandelaar W. Kuiper uit Den Haag. Hij is van plan er een grote eendenfokkerij te beginnen. Wandelaars zijn er niet blij mee; zij vrezden voor veel stank.

De scheepstimmerman J. Oost krijgt een vergunning voor het oprichten van een smederij bij de Haven, sectie A nr. 1920. De gemeente spreekt de kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente aan op de toestand van het plein bij de kerk. Zoals het er nu bij ligt is het bij nat weer een modderpoel. Eigenlijk wil de gemeente graag een strook grond van het plein, gelegen langs het Kinderhuis, in bezit krijgen om het als weg te verharderen. De kerkvoogdij is hier niet voor, maar zegt wel toe de desbetreffende strook op te hogen en in goed begaanbare toestand te brengen en te houden.

Hier en daar in de stad is de ziekte typhus geconstateerd, o.a. bij een melkhandelaar.

De pompen in de Rechte en Kromme Oosterwijk en op de Vischmarkt worden afgesloten en er komen standkranen van de Waterleiding, waar dagelijks op bepaalde uren gratis water beschikbaar is. Alle melk en drinkwater dient, op doktersadvies, voor gebruik gekookt te worden. De 47-jarige Cornelis Hut, echtgenoot van Gerharda Veronica Klaassen, overlijdt aan de ziekte, waarna enkele goederen van de familie worden "onteigend" en verbrand.

ONTEIGENING.
 De Burgemeester der gemeente Harderwijk, gezien het advies van den heer W. F. T. Kerssen geneeskundige te Harderwijk, d.d. 23 November 1910, waaruit blijkt dat ten huize van C. Hut te Harderwijk besmettelijke ziekte, met name febris typhoidea heeft geheerscht, en dat het ter voorkoming van besmetting noodzakelijk is, dat de met dien lijd in aanraking geweest zijnde goederen, bestaande in: een veeren bed, een pelaw, 6 veerenkussens en 10 bos stroo, worden onteigend en vernietigd.
 Gelet op art. 5 der wet van 4 December 1872 (Stbl. no. 134.)
BESLUIT:
 te onteigenen de hierboven vermelde goederen toebehoorende aan wijlen C. Hut, met bevel tot onmiddellijke inbeslagnameing en vernietiging door verbranding.
 Harderwijk, den 23 November 1910.
 De Burgemeester voornoemd,
 B. GOOSENS. L-B.

In de gemeenteraad wordt opgemerkt dat het in verband met de openbare veiligheid noodzakelijk is dat het politiebureau op het telefoonnet wordt aangesloten. B&W vinden echter dat de aansluiting in het gemeentehuis moet komen; daar kan de politie er ook gebruik van maken. Huberts en Vitringa willen het toch bij het politiebureau houden, maar na discussie komt de telefoon wel in het gemeentehuis, op een door de burgemeester te bepalen plaats.

Verder is het de raad nog een doorn in het oog dat het eind oktober 's avonds om half zes in de stad "nog volkomen duister is".

Het is noodzakelijk de lantaarns veel vroeger aan te steken.

Als bij guur weer de kachels weer worden geplaatst is het, bij wijzigingen in het aantal haardsteden, nog mogelijk hiervan aangifte te doen.

In november komen de ambtenaren de situatie weer opnemen.

Urgentie krijgt een verbod van nestvervoer. Volgens de visserijwet van 1881 is het verboden vis beneden een zekere lengte - 7 cm voor spiering- als nest aan te voeren of te verkopen.

De overtreding van deze bepaling is lastig te bewijzen maar de burgemeester, als voorzitter van de raad, zegt toe dat hij wel eens aan de haven zal gaan kijken.

Na dit onderzoek wordt er binnen twee weken zeker al vier keer proces-verbaal opgemaakt. De visstand zou door de vangst van de te kleine visjes steeds nadeliger beïnvloed worden. Het is te hopen dat ook andere visserijplaatsen "vervolgingen zullen uitlokken" om op die manier voorgoed een einde te maken aan "het uitmoorden van de Zuiderzee", zo is te lezen. Naderhand besluit de burgemeester van Bunschoten dat ook daar streng toezicht komt.

De plaggenstekers wordt het ook niet zo gemakkelijk gemaakt. Het is raadslid Vierhout ter ore gekomen dat enkele plaggenhalers op het gemeenteveld bekeurd zijn. Hij vindt dat hiervoor weer algemene toestemming zou moeten komen, desnoods tegen betaling van een klein bedrag. Ook raadslid Den Herder vraagt "de landbouwers niet te veel te bemoeilijken", maar volgens de voorzitter is plaggen halen zonder vergunning diefstal.

Er wordt voorgesteld om eigenaren van 1 - 4 koeien 50 cent per koe te laten betalen. Mensen die 5 of meer koeien bezitten worden geacht wel 75 cent per koe te kunnen bijdragen. Later komt het compromis, dat ieder een vergunning nodig heeft, waarvoor vanaf 3 koeien betaald moet worden. Wie alleen paarden heeft, mag geen plaggen halen. Verder komt nog weer eens een verzoek ter tafel van de plaatselijke neringdoenden die op de weekmarkt staan, om markthandelaren van buiten marktgeld in rekening te brengen. Zij vangen echter weer bot: of iedereen betaalt of niemand.

Hoewel de bewoners er eerst niet uit wilden, is één van de laatste huisjes Achter de Muur nu toch ontruimd. Na hun vertrek wordt de bouwval snel gesloopt

De bouw van nieuwe woningen komt op gang. Voor de Harderwijker Bouwmaatschappij verzorgt architect L.A. van Essen de aanbesteding voor de bouw van woonhuizen.

Jammer voor de Harderwijker inschrijvers, maar zij zitten allen meer dan fl. 500.- boven het laagste bedrag van A. Ruiter uit Hilversum, die dan ook de woningen aan de Slingerkampen mag bouwen. Het (financiële) gemeentebelang gaat voor.

— Bij de op Maandag j.l. door de Architect L. A. van Essen gehouden aanbesteding voor den bouw van twee blokken dubbele woonhuizen voor de Harderwijker Bouwmaatschappij, werd ingeschreven door :

J. G. Raaijen, Harderwijk	f	11610.
D. v. Munching, „	„	11280.
B. Smink, „	„	11180.
C. Kok C.Gz. „	„	10999.
A. v. d. Vijzel en Lensing, Amersfoort	„	10990.
Wildeman en Pasman, Ermelo	„	10790.
W. Zwak, „	„	10765.
A. Ruiter, Hilversum	„	10419.
De begrooting was f 10466.		

Voor de tweede keer vraagt een zekere Hamstra grond in het Nachthok in erfpacht voor het bouwen van een woning.

De meeste raadsleden hebben er moeite mee; ze hadden daar een knapper huisje verwacht. De aanvraag wordt voor de tweede keer aangehouden. J. Dirksen Mzn. wil in dezelfde buurt ook een huis bouwen en vraagt een vergunning aan, maar ook dit plan valt niet in goede aarde. Het is best een aardig huisje, maar wel een beetje klein; het oogt niet zo en iets groters zou daar passender zijn, zo wordt in de raad opgemerkt. En raadslid Vitringa is van mening dat de gronden bij het station beter voor industriële doeleinden gebruikt kunnen worden.

Op Groot Essenburg komt het erf Jeanne Hoeve met wei-, hooi- en bouwland en het erf Luchtenburg te huur. Op een te Amsterdam gehouden verkoping wordt de veiling van een bouwhoeve en bosgrond in Tonsel opgehouden voor fl. 38.000.-. In de Bruggestraat is er ten sterfhuize van de heer H. Boon een verkoop van zijn bezittingen.

Overigens heeft de overledene aan zowel de Gereformeerde Kerk als de Christelijke Gereformeerde Kerk een bedrag van fl. 500.- vrij van successierecht nagelaten. Naast al het nieuws over de plannen voor de Fransche Kerk is er ook nog nieuws uit de andere kerken.

In de Gereformeerde Kerk zijn tot ouderling gekozen D. Berends, A.J. Wuestman en J. Krissel en tot diaken D.C. Tiemens en H. Tromp Hzn. Helemaal vanuit de Verenigde Staten, van de Unitarion Church te Chicago, komt een beroep voor de voorganger J.A.C. Fagginger Auer van de Ned. Protenstantenbond, waar de heer W. Voet in het bestuur komt.

Het kerkgenootschap laat Ds. J. Beijerman uit Meppel naar de Concertzaal komen om over het onderwerp Mystiek te spreken. Wie een lezing, met fraaie lichtbeelden, over het bekende boek van John Bunyan (De Christenreis) wil horen en zien, moet naar hotel Schmidt in Nunspeet. Vermeld wordt dat er geen pauze voor vertering zal zijn en dat er niet gerookt mag worden.

Mr. J.F. Neeb die 20 jaar plaatsvervangend kantonrechter is geweest wordt bij zijn afscheid benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Zijn zoon J.F.W. Neeb volgt hem op. Stadgenoot G. Troost is met ingang van 4 november aangesteld als "vast kantoorbediende ten postkantore op een aanvankelijk salaris van fl. 10.- 's maands." Het Burger Weeshuis krijgt in een bestaande vacature met de familie Van Pesch een nieuwe regent en regentes.

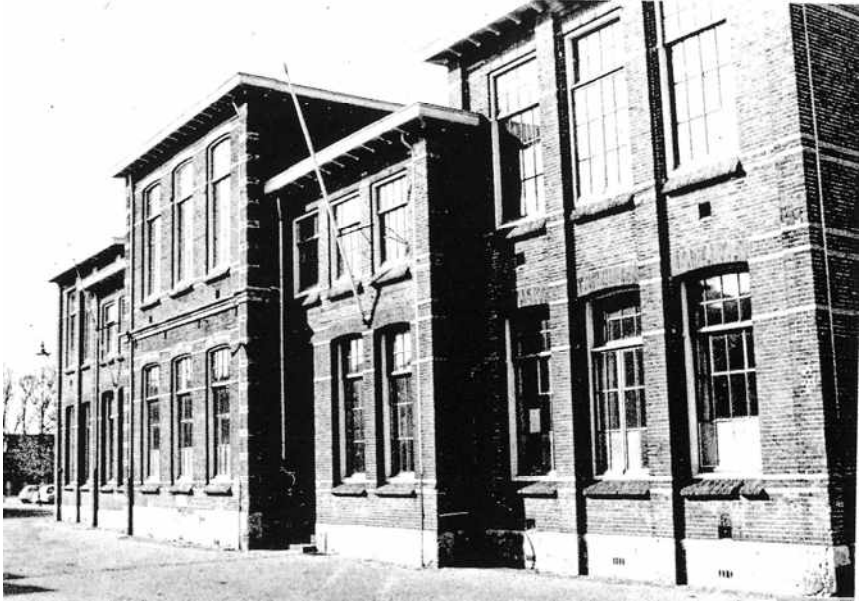
IJclub Vol Moed houdt op 12 november een vergadering. Van de 114 leden zijn er slechts 20 aanwezig. Een aantal leden heeft bedankt, voornamelijk militairen. De reden is dat het bestuur bij afwezigheid van ijs zelfs geen klein feestje voor de kinderen organiseert, aldus sergeant-majoor De Geer. Het is alleen maar betalen en verder niets. Volgens de voorzitter is de afgelopen winter, zonder sneeuw en ijs, een "zegening" voor de club geweest, dit in verband met het al langer aanwezige nadelig saldo. Er is een voorstel om uit het reglement bij artikel 1 punt 6 te schrappen, waardoor alle vermakelijkheden buiten de ijs-sport geweerd worden. Het organiseren van dit soort zaken valt blijkbaar niet mee: "het groote standsverschil in de Vereeniging maakt het ten enenmale toch niet wel mogelijk". De Geer krijgt de toezegging dat, als er in februari nog geen ijs geweest is, er een nieuwe ledenvergadering komt om alles nog eens te bespreken. Twee weken later vriest het heel even flink, met de nodige schade voor de gewassen die er nog zijn, maar de vorst zet niet door.

Bij werkzaamheden aan een botter op 31 oktober overkomt de jonge visser Meindert Foppen, zoon van Hendrik Foppen en Teuntje van Brummelen, een ongeluk. Hij komt niet meer bij kennis en overlijdt op 24 jarige leeftijd.

De garnalenhandel blijft nieuws; er worden grote hoeveelheden gepeld. Voornamelijk voor de garnalenkokerijen krijgt de Vischmarkt, voor een bedrag van fl. 1200,- zelfs riolering. Later zal overigens de hele stad volgen.

— Als een zeldzaamheid van drukte in den garnalenhandel kan dienen, dat heden in de pellerij van Gebra. den Herder 170 mandjes zijn afgeleverd, elk houdende 8 á 9 pond dat is dus de kleinigheid van 1360 a 1530 pond op 1 dag, dat vertegenwoordigd een pelloon van f102,80 à f122,40, gerekend tegen 8 cent per pond.

Veel aandacht is er voor de opening van de Vischmarktschool na de verbouwing tot 12-klassige school. De verslaggever is lovend over de corridors met privaten, de kapstokken en klompenrekken, de schoolborden volgens een modern systeem, het hangend gasgloeilicht en de machines voor de centrale verwarming in de kelder. De gemeente betreurt het dat de Harderwijker aannemers, gezien de hoogte van hun inschrijvingen, weer niet aan bod zijn gekomen bij de bouw.

Tot slot dit keer een regioberichtje: De Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten hoopt dat vóór 17 november het benodigde geld bijeen is om het Leuvenumsche Bos te kunnen kopen.

Agenda 2011

Op het moment van het ter perse gaan van dit nummer zijn data en inhoud van de lezingen in 2011 nog niet bekend.

Zodra hierover meer informatie bekend is zullen we dit op de website publiceren. Ook zullen we de lezingen via een persbericht in de plaatselijke krant aankondigen. In het volgende nummer van het Vittepraetje zullen we de agenda 2011 afdrucken.

redactie

Verleden & Heden van de Strandboulevard

(aanvulling op afl. 2) door N.C.R. de Jong

In het Vittepraetje 14e jaargang nr. 1 schreef ik een kort artikel over het café "De Vaargeul", dat uitgroeide tot het stadscafé en restaurant "De Admiraal". Van de huidige eigenaar Gerrit Reijerse kreeg ik een tweetal foto's, die ik u niet wilde onthouden. De ene foto toont het café "De Vaargeul" van dichtbij.

De andere toont eigenaresse Hendrikje Visser-van Loozenoord achter de tapkast. Toen op 11 mei 1944 haar echtgenoot Evert Visser overleed, werd de drankvergunning overgeschreven op haar naam en

zette zij het café-restaurant verder voort.

In 1951 kwam de drankvergunning op naam van E.W. den Herder. Hendrikje overleed op 9 maart 1955 op 76-jarige leeftijd.

Aanvulling bij "Beert den Herder en de Wilhelminalaan"

door N.C.R. de Jong

Naar aanleiding van mijn artikel "Beert den Herder en de Wilhelminalaan" *) kreeg ik van ons lid Bessel Vrijhof enige aanvullingen.

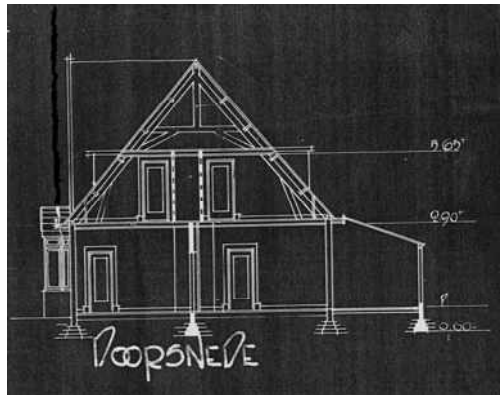
Beert den Herder was een oom van Bessel.

Hij mailde me dat de fabrieken zo ontworpen waren dat ze, wanneer ze niet rendabel werden, omgebouwd konden worden tot zes woningen. Bessel betrok met zijn vrouw en drie kinderen één van de woningen en wel nummer 18, later omgenummerd tot 34.

Zijn ongetrouwde, oudste zuster Jo (Josiena Johanna Lambarta Vrijhof) bewoonde dit pand tot haar overlijden in 1992. Volgens Bessel bleek al spoedig dat de woning een vervelende bouwfout had.

Een vaste trap met deur liep vanaf de overloop naar de zolder. Bovengekomen was er rond het trappag een kleine ruimte onder het schuine dak afgezet met een hek. Om op de erachter gelegen zolder te komen moest je over een hoofdgebintbalk (op een hoogte van ca. 50 cm) klimmen en tevens je hoofd buigen.

**) Vittepraetje 14^e jaargang, nr. 3 september 2010.*

Wergroep Archeologie

Gelet op de vele recente archeologische vondsten in het Harderwijkse lijkt het mij een goed idee om de Wergroep Archeologie nieuw leven in te blazen. Ik heb zelf een werkgroep voor ogen die in eerste instantie de beroepsarcheologen bij opgravingen assisteert en daarbij ook het noodzakelijke archiefonderzoek voor de historie van de opgravingslokatie verricht. Daarnaast denk ik dat deze werkgroep een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren aan het bouwhistorisch onderzoek in de stad en eventueel bij de verwerking van archeologische vondsten. Tot slot denk ik aan educatie en het begeleiden van maatschappelijke stageprojecten van scholieren. Ik zoek hiervoor in eerste instantie enthousiaste leden die een bijdrage willen leveren aan het weer opzetten en het organiseren van de werkgroep.

In tweede instantie zoek ik natuurlijk mensen die willen meedoen, maar ik denk dat we eerst een goede organisatie moeten opzetten. Ben je geïnteresseerd? Stuur dan een mailtje naar henk@streekarchivariaat.nl om je aan te melden. Henk Hovenkamp 06-53352537

Het afgelopen kwartaal mochten we de volgende nieuwe leden verwelkomen:

M.W. van Gilst	Verkeersweg 15	3842 LD	Harderwijk
H. van de Griem	Bakenberghout 41	3845 HW	Harderwijk
R. Ansino	Doelenstraat 73	3841 EF	Harderwijk
A. Daniëls	Doelweg 27	3842 LH	Harderwijk
F.J. van Lingen	Laan 40-45 79	3841 JB	Harderwijk
J. van Dijk	de Genestestraat 19	3842 XA	Harderwijk
B. Schipper	van Speijklaan 9	3843 GL	Harderwijk
W.J. Aartsen	Scheepssingel 76	3841 KS	Harderwijk
A.M. Smink	Plantage 16a	3841 EL	Harderwijk
J.W. Meijer-Karsen	Havenkade 8	3841 JG	Harderwijk
J.B. Bruinink-Petersen	Roos & Doornhof 17	3844 DJ	Harderwijk
G.H. Schipper	Vondellaan 214	3842 EK	Harderwijk
R.R.R.Brugman	C v/d Lindenlaan 34	3843 VM	Harderwijk
M. Beumer	J.P. Heijelaan 42	3842 CL	Harderwijk
E.F.J van der Heijden	Kampweg 3	3841 GJ	Harderwijk
H. Mulder	Operadreef 217	3845 GN	Harderwijk
M.J.M Klijntunte	Triade 27	1901 GW	Castricum
N.J. Verhoef	Weth. Jansenlaan 236	3844 DG	Harderwijk

We heten alle leden hartelijk welkom bij onze vereniging.

Allen ontvangen zo spoedig mogelijk het welkomstpakket en het Vittepraetje met verhalen uit de historie van Harderwijk.

De ledenwerfactie die het afgelopen jaar is gestart heeft geresulteerd in een flink aantal nieuwe leden. Oudheidkundige Vereniging Herderewich heeft de ambitie om in het komende jaar evenveel leden te hebben als Harderwijk oud is. Helpt u mee in het werven van nieuwe leden voor Herderewich?

Iets in de aanbieding?

Zoekt u een boek over Harderwijk of wilt u uw collectie ansichtkaarten aanbieden? Maak dan gebruik van het Vittepraetje door het plaatsen van een kleine advertentie. Deze service is kosteloos voor leden en we hopen dat op deze manier het kostbare erfgoed in de roulatie blijft en niet in de vuilnisbak belandt. Er zijn veel leden die interesse hebben in boeken of foto's van het oude Harderwijk. Uw vraag of artikel moet wel betrekking hebben op een historisch of oudheidkundig object en is gelimiteerd tot één advertentie per persoon.

Stuur uw advertentie, het liefst voorzien van een foto of plaatje, naar ***redactie@herderewich.nl*** en uw oproep wordt in het volgende nummer geplaatst. Ook een grote advertentie plaatsen is mogelijk. Vraag naar onze gunstige tarieven.

Een gevel met een verhaal

Door Theo Bakker

Hij is er best trots op, een huis te bezitten met een van de oudste gevels in Harderwijk. We hebben het over Piet Doornhof, antiquair aan de Schapenhoek, het hoekje van de Vischmarkt waar in oude tijden handel in schapen en wol werd gedreven. De gevel is opgenomen in de doorlopende gevelwand tegenover de Vischpoort en grenst aan de antiekwinkel die Piet hier al jaren drijft.

Toch is de renovatie van deze gevel niet zomaar gegaan. Toen Piet Doornhof het huis in 1978 kocht verkeerde het pand in onbewoonbare staat. Doornhof maakte tekeningen zoals de gevel eruit zou hebben gezien rond het begin van de 16de eeuw, maar dat voorstel vond geen genade in de ogen van de Monumentencommissie. Deze vond dat het huis moest passen in het tijdsbeeld van rond achttienhonderd, toen Harderwijk een oud vissersstadje was en men was niet gecharmeerd van de oorspronkelijke gevel, het was te 'Anton Pieckachtig'. Doornhof bikte het geheel schoon en liet het pand een aantal jaren leeg staan waarna de Monumentencommissie alsnog overstag ging en hij het volgens oorspronkelijk plan kon laten renoveren. Bij het maken van de bouwtekening maakte hij gebruik van een prent van Cornelis Springer uit 1862 waarop het betreffende pand te zien is.

Detail van de tekening van de Vischpoort en omgeving van Cornelis Springer waarop het huis aan de Schapenhoek staat afgebeeld.

Woonhuis Schapenhoek 14
datering: begin 16de eeuw

De gevel is historisch van groot belang, het is een van de weinige niet afgetopte laatmiddeleeuwse gevels in Harderwijk. Het staat dan weliswaar tussen 18de en 19de eeuwse gevels in maar laat toch zien hoe het oorspronkelijke straatbeeld eruit gezien kan hebben. Het pand kent tal van bijzondere details, zoals de natuurstenen sluitstenen met letteraanduiding voor Jezus links (IHS) en Maria rechts (MA), die beide origineel zijn. Alleen de middelste sluitsteen is vernieuwd. Een andere bijzonderheid is dat de balk van het achterhuis loodrecht op de voorgevel staat waardoor het vermoeden bestaat dat het achterhuis dwars op de voorgevel heeft gestaan. Omdat de huidige bovenverdieping na een restauratie is toegevoegd is dat niet meer te achterhalen, maar ook op oude kaarten is een dwars achterhuis afgebeeld.

Het bovenste gedeelte van de gevel is zoveel mogelijk teruggebracht tot de oorspronkelijke staat, bij de onderkant van het pand heeft de tekening van 1862 als uitgangspunt gediend. De oude drempel van het pand ligt inmiddels zo'n dertig tot veertig centimeter onder de grond, waarmee is aangetoond dat de gehele Vischmarkt vroeger een stuk lager heeft gelegen. De kleine ramen in het woonhuis passen goed in het geheel, vroeger kon men geen grote oppervlakten glas maken.

Samenstelling bestuur en voorzitters van werkgroepen

naam	straat	telefoon	functie
J.L. de Jong	Hoogstraat 5	06-21541421	voorzitter a.i.
W. Goedhart	Braambergerhout 126	06-10015231	secretaris
B. Kappers	Hogepad 24	42 96 03	penningmeester
Th. Bakker	Hazelaarlaan 9	42 33 17	public relations
C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71	lid
M.E. van der Heijden-Staats	Bleek 16	56 35 31	lid
Vittepraetjje			
Th. Bakker	Hazelaarlaan 9	42 33 17	hoofdredacteur
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	42 06 93	eindredacteur
P. Stellingwerf	Metten Gerritskamp 5	55 23 42	redacteur
Ledenadministratie			
B. Kappers	Hogepad 24	42 96 03	
Werkgroep Archeologie:			
Henk Hovenkamp		06-53352537	
Werkgroep Genealogie:			
R. Uittien-Jacobs	J.P.Heyelaan 58	41 44 31	voorzitter
Werkgroep Kroniek van Harderwijk:			
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	42 06 93	lid
Werkgroep Open Monumentendag			
C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71	
Werkgroep Geveldocumentatie			
R.K.S. Beute	Smeepoortenbrink 17	41 62 63	lid
Hoofdverspreider			
P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35	
Verspreiders			
wijknaam	naam	adres	telefoon
1 = Stadsweiden 1	B. Karssen	Gruttomeen 39	42 10 73
2 = Slingerbos	C. Deitmars	Stationslaan 117-19	41 51 55
3 = Wittenhagen/Veldkamp	C.G. de Vries	Rooseveltlaan 24	42 67 32
4 = De Stad	E. Beute-Oskam	Smeepoortenbrink 17	41 62 63
5 = Stadsdennen	H. Schaaf	Guido Gezellelaan 91	41 43 38
6 = Stationslaan	H. Skora	Churchillaan 23	41 53 97
7 = Zeebuurt	L. Postma	Hendric Stevinstraat 8	41 51 78
8 = Hierden	H. Messerschmidt	Zuiderzeestraatweg 61	45 21 83
9 = Ermelo	T. Goossens	De Acht Schepel 13	55 42 76
10 = Frankrijk	B.A.M.M.v.d.Voordt	Kuulekamp 6	41 96 15
11 = Drielanden	N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42
12 = Ceintuurbaan	P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35
13 = Stadsweiden 2	C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71
14 = Vissersbuurt	J.J.H. Kooiman	Burg. Numanlaan 76	41 96 38
15 = Friesegracht	M. van Broekhoven	Plantage 68	41 51 73

Voor actuele informatie bezoekt u ook onze website

www.herderewich.nl

redactieadres Vittepraetjje: redactie@herderewich.nl

Voor Books & More

ga je naar

Plantage Books & More

**Luttekepoortstraat 10
3841 AX Harderwijk
0341-430975**

Keus uit meer dan 14.000 kwaliteitsboeken

